

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Aysel Muxtarova Muxtar

**“Kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmenti və onun səmərəli
təşkili” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma

“Maliyyə menecmenti”

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. T.T.Qurbanova

Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.f.d., b/m. G.Q.Məmmədova

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
Fəsil I. Maliyyə menecmentinin nəzəri-metodoloji əsasları	
1.1 Maliyyə menecmenti haqqında nəzəri baxışlar.....	9
1.2 Maliyyə menecmentinin konseptual əsasları.....	18
1.3 Korporativ maliyyə menecmentinin funksiyaları və təşkili.....	31
Fəsil II. Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi	
2.1 Kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə strategiyasının hazırlanmasının prinsipləri və metodları.....	41
2.2 Kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilində təhlilin rolunun qiymətləndirilməsi.....	55
2.3 Azərbaycanda müəssisələrin maliyyə menecmenti sistemində investisiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili və onun təhlili.....	64
Fəsil III. Müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri	
3.1 Müəssisələrin maliyyə menecmentinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsi.....	73
3.2 İnflyasiya şəraitində kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi.....	83
Nəticə və təkliflər.....	96
İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....	101

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Bazar münasibətlərinin bərqərar olduğu Azərbaycanda iqtisadi və siyasi müstəqilliyin qorunub saxlanması üçün azad rəqabət qaydalarının hökm sürməsilə, əhalinin maddi və mədəni tələbatının ödənilməsinə, milli burjaziyanın yaradılmasına xidmət edən milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması zəruridir. Bu istiqamətdə respublikamızda aparılan iqtisadi siyasət müəyyən müsbət nətkələr versə də iqtisadi problemlər tamamilə aradan qaldırılmamışdır. Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatların bəziləri başa çatdırılsa da bir sıra sahələrdə həllini gözləyən məsələlər vardır. Həmin məsələlərin həllində və iqtisadiyyatda bütün transformasiya proseslərinin sürətləndirilməsində xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrində kiçik və orta müəssisələrin inkişafı böyük rol oynaya bilər. Kiçik və orta müəssisələrin formalaşması və inkişafı iqtisadiyyatda azad rəqabətin inkişafına, məşğulluğun təmin edilməsinə, milli burjaziyanın formalaşmasına, xırda tələblərin ödənilməsinə, istehlak bazarının mal və xidmətlərlə doldurulmasına, yeni ideya və ixtiraların istehsalata tətbiqinə, inhisarlaşmanın aradan qaldırılmasına, sosial-iqtisadi problemləri olan regionların inkişafına ciddi təkan verə bilər. Hal-hazırda dünyanın aparıcı ölkələrinin hamısı qeyd olunan problemləri kiçik və orta müəssisələrdə daha da inkişaf etdirməkdə aradan qaldırırlar. ABŞ, Yaponiya və inkişaf etmiş Avropa ölkələrində bütün müəssisələrin 90 faizə qədər kiçik və orta müəssisələr təşkil edir və onlarda həmin dövlətlərdə iqtisadi inkişafı daha da sürətləndirərək bazar münasibətlərini inkişafını təmin etmişlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta müəssisələrə dövlət köməyi proqramında (1997-2000-ci illər) qeyd edilmişdir ki, kiçik və orta müəssisələrin müəssisələrin sürətlə formalaşması Azərbaycan cəmiyyətinin iqtisadi, sosial və siyasi problemlərinin həllinin vacib amillərindən biridir. Kiçik sahibkarlığa güclü kömək mexanizminin yaradılması təxirə salınmaz məsələdir və bu Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasətinin öncül istiqamətlərindən birinə çevrilməlidir.

Kiçik və orta müəssisələrin formalaşması və inkişafı Azərbaycan Respublikası üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir və qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bununla iqtisadi inkişafı bərqərar etmək mümkündür. Sahibkarlığın formalaşmasında isə maliyyə resursları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və təsadüfi deyil ki, dünyanın aparkı ölkələrində kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olan xüsusi dövlət qurumları fəaliyyət göstərir. Ölkəmizdə bu kateqoriya müəssisələrin maliyyələşdirilməsindəki problemlər kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına mane olmaqla yanaşı əvvəldə qeyd etdiyimiz problemlərin dərinləşməsinə səbəb olur. Maliyyə resurslarının həcmi böyük olmayan ölkəmizdə kiçik və orta müəssisələrin inkişafı həm də maliyyələşdirmə baxımından əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, iri müəssisələrin tixintisi və ya yenidənqurulması böyük məbləğdə maliyyə və maddi resursları tələb edir və uzun vaxtda başa gəlir. Orta və kiçik müəssisələrdə isə investisiya tutumu nisbətən az olur, onların tikintisi az müddətə başa gəlir, tez vaxtda məhsul istehsalına başlayır. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta müəssisələrin dövlət maliyyələşdirilməsi mexanizmi fəaliyyət göstərir, ancaq burada da bir sıra təkmilləşdirmə işlərinin aparılması labüddür. Bununla yanaşı beynəlxalq maliyyə qurumlarının vəsaitlərindən, yerli kommersiya banklarının kreditlərindən istifadə etməklə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafını sürətləndirmək mümkündür. Kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsində təşviq sistemini tətbiq etməklə yeni müəssisələrin yaradılmasını stimullaşdırmaq və kommersiya banklarının bu kateqoriya müəssisələrin maliyyələşdirilməsinə həvəsləndirmək mümkündür. Bütün bu kimi məsələlərin tədqiq edilməsi indiki dövr üçün çox vacibdir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Mövzuyla bağlı yeni-yeni məsələlər son illər Azərbaycan iqtisadçılarından - Ə.C.Muradov, Ə.Ə.Ələkbərov, D.A.Bağirov, T.Ə.Hüseynov, M.X.Meybullayev, S.M.Məmmədov, Ə.P.Babayev, Ə.Q.Əlirzayev, R.B.Əliyev, S.H.Rzayeva, A.M.Kərimov, T.A.Quliyev, M.X.Həsənli və başqa iqtisadçıların araşdırmalarında öz əksini tapmışdır. Lakin bu tədqiqatları problemin

ümumi araşdırılmasını əhatə etmişdir və kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin səmərəli təşkili məsələləri əsaslı şəkildə tədqiq edilməmişdir.

Maliyyə menecmentinin ayrı-ayrı problemləri, o cümlədən onun müəssisələrin fəaliyyətində tətbiqi problemləri öz əksini bir çox ölkə alimlərinin: İ. Ansoffun, P. Drukerin, F. P. Devidin, P. Doylun, B. Karlofun, U. Kinqin, D. Klilandın, B. Bermanın, E. Dixtlin, X. Xerşqenin, P. Zabelinin, N. Moisyevanın, B. Proetskinin, O. Ulkerin, X. Boydun, J. K. Laringin, C. Mallinzin və başqalarının elmi işlərində öz əksini tapmışdır. Bu problemin müxtəlif istiqamətləri ölkə alimləri H. Həsənov, A. Məmmədov, E. Məmmədov, İ. Xerxəbərov, İ. Seyullayev, S. Novruzova və başqaları tərəfindən də öyrənilmişdir. Lakin ölkə miqyasında dissertasiya işinin mövzusu xüsusi elmi tədqiqat predmeti olmamışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi bazar münasibətlərinin bərqərar olduğu şəraitdə respublikada kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmenti və onun səmərəli təşkili xüsusiyyətlərini və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün elmi konsepsiya işləyib hazırlamaqdır. Dissertasiya işinin məqsədinə uyğun olaraq tədqiqatın konkret vəzifələri aşağıdakılardır:

- ❖ Maliyyə menecmentinin nəzəri-metodoloji əsaslarının öyrənilməsi;
- ❖ Korporativ maliyyə menecmentinin funksiyaları və təşkilinin araşdırılması;
- ❖ Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi;
- ❖ Azərbaycanda müəssisələrin maliyyə menecmenti sistemində investisiya fəaliyyətinin səmərəli təşkilinin tədqiqi və onun təhlili;
- ❖ Müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- ❖ İnflyasiya şəraitində kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi və bu istiqamətdə təklif və tövsiyələrin verilməsi.

Tədqiqatın obyekti. Problemin öyrənilməsi üçün tədqiqat obyekti Azərbaycanca kiçik və orta müəssisələridir.

Tədqiqatın predmetini isə kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin səmərəli təşkili problemləri təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını iqtisad elminin klassiklərinin nəzəri baxışları, xərki iqtisadçı alimlərin kiçik və orta müəssisələrin formalaşması və inkişafı, xüsusilə maliyyələşdirilməsi problemlərinə həsr edilmiş elmi tədqiqatları, dünya ölkələrinin təcrübəsi, respublikamızın iqtisadçı-alim və praktikantlarını bu mövzu ilə əlaqədar nəzəri və praktiki fikirləri və s. təşkil edir. Dissertasiya işi yazılarkən müəllif tərəfindən problem ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş qanun, qərar və proqramlardan, Respublika Prezidentinin fəmanlarından, hökumət qərar və fərmanlarından, eyni zamanda başqa direktiv və normativ qiymətli kağızlardan faydalanmışdır. Araşdırma zamanı müqayisə, sistemli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, iqtisadi-riyazi, statistik, elmi-abstraksiya və s. metodlardan geniş tətbiq olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazasını mövzuyla bağlı iqtisadi ədəbiyyat, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları, bülletenləri və s. təşkil edib.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmenti və onun təşkili xüsusiyyətləri öyrənilmişdir;
- kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilində təhlilin rolu müəyyənəşdirilmişdir;
- kiçik və orta müəssisələrin idarəetmə sistemində investisiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili məsələləri tədqiq edilmişdir;
- kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi yolları ilə bağlı təklif və tövsiyələr verilmişdir.

İşin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddələri, hazırlanan əməli nəticə və təkliflərin tətbiqi kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi

mexanizminin təkmilləşdirilməsində, antiinhisar və sahibkarlığa yardım üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında, ölkənin beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əlaqələrinin genişləndirilməsində və s. istifadə edilə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, 6 paragraf, nəticə və təkliflərdən və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Fəsil I. Maliyyə menecmentinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1 Maliyyə menecmenti haqqında nəzəri baxışlar

Maliyyə menecmenti (financial management) müasir üsulların tətbiqi vasitəsilə firmanın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin idarə edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətdir.

Maliyyə menecmentinin məqsədi elə maliyyə üsul, vasitə və alətlərinin işlənilib hazırlanaraq tətbiq edilməsidir ki, onlar bütövlükdə firmanın və onun ayrı-ayrı istehsal-təsərrüfat həlqələrinin öz qarşılarına qoyduqları məqsədlərə nail ola bilmələrin imkan yaratsın.

Maliyyə sahəsində belə məqsədlər aşağıdakılar ola bilər:

- mənfəətin maksimumlaşdırılması;
- əmanətçilərin (səhmdarların), yaxud sahibkarların gəlirinin artırılması;
- rəhbər işçilərin gəlirinin artırılması;
- firmanın səhmlərinin dəyərinin yüksəldilməsi və s.

Bu məqsədlərin hamısının məqsədi səhmdarların və sahibkarların gəlirinin mümkün qədər artırılmasına xidmət edir. Bu da firmanın əldə eldiyi mənfəətin yüksəldilməsi ilə bağlıdır.

Mənfəət alınmasının yüksəldilməsi üçün firma birinci növbədə mənfəətin artırılmasına təsir edən daxili və xarici amilləri aşkara çıxarıb, onların imkanlarından istifadə etməlidir. Belə xarici faktorlara təbii şərait, qiymət, tarif, faiz, vergi dərəcələri və güzəştlərin, cərimə tədbirləri və şairənin dövlət tənzimlənməsidir. Bu amillərin heç biri firmanın fəaliyyətindən asılı deyil, lakin mənfəətin miqdarı onların vəziyyətindən çox asılıdır [5 s. 41].

Mənfəətin artırılmasının daxili amilləri istehsal və qeyri-istehsal amillərinə bölünür. İstehsal amilləri əmək alət və vasitələrinin, əmək və maliyyə ehtiyatlarının mövcudluğu və istifadə olunmasını xarakterizə edir.

Qeyri-istehsal amillərinə təchizat-satış, təbiəti mühafizə üzrə fəaliyyət, əməyin sosial şəraiti və s. daxildir.

Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsində bütün bu amillər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıqda fəaliyyət göstərirlər.

Maliyyə menecmenti özündə aşağıdakıları birləşdirir:

- ✓ qiymət, mənfəət, təsərrüfat hesabı, rentabellik kimi müxtəlif maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə firmanın maliyyə siyasətinin işlənməsi və həyata keçirilməsi;
- ✓ firmanın məqsədlərindən asılı olaraq maliyyə məsələlərtizrə qərarlar qəbul edilməsi və onların həyata keçirilməsi üçün zəruri üsulların işlənməsi;
- ✓ firmanın maliyyə fəaliyyətinin məlumat təminatı;
- ✓ firmanın öz ölkəsində və xaricdə kapital qoyuluşlarının müxtəlif variantlarının səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- ✓ maliyyə fəaliyyətinin cari və strateji planlaşdırılması;
- ✓ maliyyə nəzarətinin bütün səviyyələrdə vaxtı-vaxtında həyata keçirilməsi;
- ✓ firmanın maliyyə ehtiyatının təşkil olunması;
- ✓ maliyyə vəsaitlərinin məxsusi və borc vəsaitlərinə bölünməsi;

İnvestisiya layihələrinin qəbul olunması və onların maliyyələşdirilməsi mənbələrinin seçilməsində, müxtəlif təsərrüf bölmələrinin maraqlarının optimal uyğunlaşdırılmasında qarşılıqlı razılaşmaların və birinciliyin müəyyənləşdirilməsi maliyyə menecmentinin vəzifələrindən biridir [7 s. 40].

Maliyyə menecmentində mərkəzi məsələ pul vəsaitləri şəklində maliyyə ehtiyatlarının idarə olunmasıdır.

Firmanın maliyyə ehtiyatlarını aşağıdakı pul vəsaitləri təşkil edir:

- ❖ əsas fəaliyyətdən alınan mənfəət;
- ❖ istifadədən çıxarılmış əmlakın satışından alınan mənfəət;
- ❖ satışdan kənar əməliyyatlardan əldə edilən mənfəət;
- ❖ sabit passivlər;
- ❖ məqsədli daxil olmalar;
- ❖ əmək kollektivi və səhmdarların pay və digər şəkildə ödədikləri haqlar;
- ❖ səhmlər, istiqrazlar və digər qiymətli kağızların satılmasından alınan gəlir;
- ❖ digər qiymətli kağızlar üzrə faizlər və dividendlər;
- ❖ maliyyə əməliyyatlarından gəlirlər;
- ❖ alınmış kreditlər;

- ❖ payçılıq əsasında formalaşdırılan maliyyə ehtiyatları;
- ❖ büdcə maliyyə yardımları və s.

Maliyyə menecmentinin funksiyasına aşağıdakılar daxildir;

- ✓ maliyyə hesabatlarının təhlili;
- ✓ firmanın pul vəsaitlərinin qısa və uzun müddətli proqnozlaşdırılması;
- ✓ səhmlərin buraxılışı;
- ✓ borc və kreditlərin alınması;
- ✓ kapital qoyuluşları ilə əməliyyatlar;
- ✓ firmanın birləşmə və udulma əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi.

Maliyyə menecmenti üzrə son məqsədin əldə edilməsi üçün məsuliyyəti iri firmalarda Direktorlar Şurasının tərkibinə daxil olan maliyyə üzrə vitse-prezident, kiçik firmalarda isə direktorun maliyyə məsələləri üzrə müavini daşıyır.

Maliyyə menecmenti öz funksiyalarını yerinə yetirərkən maliyyə mexanizminin elementlərindən geniş istifadə olunur [7 s. 21].

Maliyyə mexanizmi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı 5 elementdən ibarətdir:

- Maliyyə üsulları, maliyyə vasitələri, hüquqi, normativ və məlumat təminatı.

Maliyyə üsulları bu təsərrüfat prosesinə maliyyə münasibətlərinin təsiri üsullarıdır. Bu iki istiqamətdə öz təsirini göstərir; maliyyə ehtiyatlarının hərəkətinin idarə olunması xətti üzrə və məsrəf nəticənin ölçülməsi, pul vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi üçün maddi həvəsləndirmə və məsuliyyətlə əlaqədar olan bazar münasibətləri xətti üzrə.

Bazar münasibətlərinə təsir onunla əlaqədardır ki, istehsal və dövriyyə sahəsində maliyyə funksiyası kommersiya hesablamaları ilə sıx əlaqədardır. Bu, pul formasında maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin məsrəf və nəticə formasında ölçülməsidir. Ümumi şəkildə kommersiya hesablamalarının əsas məqsədi az məsrəflərlə yüksək mənfəət alınmasıdır.

Amma bu həmişə vahid məqsəd deyil. Ola bilər ki, müəyyən şəraitdən asılı olaraq bu məqsəd dəyişsin.

Maliyyə vasitələri - bu maliyyə üsullarının fəaliyyət göstərməsi qaydasıdır.

Maliyyə mexanizminin fəaliyyətinin hüquqi təminatı özündə qanunvericilik aktlarını, qərarları, əmrləri və digər hüquqi sənədləri birləşdirir [2 s. 71].

Normativ təminat – bu, maliyyə menecmentinin fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan təlimatlar, normativlər, normalar, tarif dərəcələri, metodik göstərişlər və sairədir.

Maliyyə mexanizminin fəaliyyətinin məlumat təminatı buraya maliyyə menecmentinin normal fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan müxtəlif iqtisadi, kommersiya, maliyyə və firmanın fəaliyyətinə mənfi və müsbət təsir göstərən digər daxili və xarici məlumatlar daxildirlər. Maliyyə məlumatlarına firmanın tərəfmüqabilləri və rəqiblərinin maliyyə vəziyyəti və ödəmə qabiliyyətləri, qiymət, valyuta kursları, dividendlər, əmtəə, valyuta, fond birjalarında faizlər, birja və birjadan kənar bazarlarda vəziyyət barədə məlumatlar və s. daxildir.

Maliyyə menecmenti sahəsində qəbul edilən vacib qərarlar birinci növbədə investisiya (investment decisions) və onların maliyyələşdirmə mənbələrinin (financing decisions) seçilməsinə aid olan qərarlardır. Bu ona görə mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, hər bir firma öz pulunu elə əlverişli layihələrə qoymaq istəyir ki, oradan maksimum gəlir əldə etsin.

İnvestisiya barədə qərarlar əsasən aşağıdakı məsələlər üzrə qəbul edilir:

- firmanın aktivlərinin quruluşunun optimallaşdırılması, onların əvəz olunması və yaxud ləğv olunmasına tələbatın müəyyən edilməsi;
- investisiya siyasətinin, onun həyata keçirilməsinin üsul və vasitələrinin işlənilməsi;
- maliyyə vəsaitlərinə tələbatın müəyyənləşdirilməsi;
- bütövlükdə firma üzrə investisiyanın planlaşdırılması;
- istehsal bölmələrində işlənilmiş investisiya layihələrinə baxılması və təsdiq olunması;
- portfel investisiyası planlarının hazırlanması və qiymətli kağızlar çantasının idarə olunması.

İnvestisiya qərarları maliyyə menecmentində iki növ maliyyə idarəetməsinin olmasını nəzərdə tutur: qısamüddətli və uzunmüddətli [5 s. 24].

Qısamüddətli investisiya qərarları cari dövr üçün firmanın balansında əks olunmuş kapitalın quruluşunun müəyyənləşdirməyə yönəlmiş olur. Belə qərarların qəbul olunması maliyyənin idarə olunması üzrə menecerdən qısamüddətli maliyyə idarə etməsi sahəsində dərin bilik və vərdislərə malik olmasını, firmanın yaxın gələcək üçün inkişafının cari meyillərini nəzərə almaqla, onların həyata keçirilməsi məqsədi ilə əsaslandırılmış qərarların tətbiq olunmasını bacarmağı tələb edir.

Uzunmüddətli investisiya qərarları firmanın uzaq gələcəkdə səmərəli fəaliyyətinin təmin olunmasına yönəldilmiş olur. Belə qərarlar bazar iqtisadiyyatının obyektiv qanunlarını nəzərə almaqla firmanın inkişafının optimal istiqamətləri və yollarının seçilməsinə xidmət edir.

Müasir zamanda firma maliyyə planından istifadə etməklə, sərəncamında qalan son mənfəətdən necə istifadə edilməsini özü müəyyən edir.

Maliyyə planının tərtib edilməsində məqsəd maliyyə göstəricilərinin uzun, orta və qısa müddətə proqnozlaşdırılması əsasında ehtiyatların, maliyyə vəsaitlərinin və kapitalın mümkün həcmində müəyyənləşdirilməsidir. Maliyyə planının başlıca strategiyası təsərrüfatla məşğul olan subyektlərdə mənfəət mərkəzi və məsrəf mərkəzlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Mənfəət (gəlir) mərkəzi firmaya maksimum mənfəət gətirən bölmələrdir. Məsrəf mərkəzləri firmanın ümumi istehsal-ticarət prosesində mühüm rol oynayan, lakin azrentabelli, yaxud da ümumiyyətlə, kommersiya xarakteri daşımayan bölmələridir.

1.2 Maliyyə menecmentinin konseptual əsasları

Maliyyə menecmentinin təkrar istehsal funksiyası özünü müəssisə aktivlərinin mənfəətliyində və likvidliyində göstərir. Maliyyə resurslarının səmərəli idarə edilməsi mənfəətliyin yüksəlməsinə imkan verir və uzunmüddətli investisiyanı təmin edir. Yüksək mənfəətliyi və likvidliyi təmin etmək üçün xüsusi və cəlb edilmiş kapitalın idarə edilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Maliyyə menecmentinin təkrar istehsal funksiyası yığıcı stimullaşdırma məqsədi daşıyır. Yığıcı problemi dövlətin

maliyyə-kredit siyasəti ilə sıx əlaqədardır. Yığım problem hütun dünyada maliyyə menecmenti üçün aktualıq təşkil edir [3 s. 74].

Maliyyə menecmentinin bölgü funksiyası təkrar istehsal funksiyası ilə sıx əlaqədardır, belə ki, əmtəələrin I xidmətlərin) reallaşdın İmasından hasil olan mədaxil bölüşdürüməyə məruz qalır,

Bölgü funksiyası təminat funksiyası ilə sıx bağlıdır və mövcud maliyyə resurslarının ümumi məbləğinin bölgüsü zamanı meydana çıxır. Bölgü funksiyası ona əsaslanır ki, müəssisənin maliyyə resursları büdcə, kreditor və kontingentlər qarşısındakı pul öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün höüişdürülməlidır. Buna görə də bu məqsəd üçün pul vəsaitləri fondu yaradılır və istifadə olunur, kapitallın səmərəli strukturu qorunur.

Maliyyə menecmentinin bölgü funksiyasına pul fondlarının formalaşdırılması və istifadə olunması, müəssisə kapitalının səmərəli strukturunun saxlanması aid edilirə Bölgü sadə təkrar istehsal xərclərinin ödənilməsi və amortizasiya ayırmalarını təmin edən ödənilmə fondunun yaradılması ilə başlanır. Bu, maliyyələşdirmə sferasına aiddir və buna reaksiya verilməlidir.

Maliyyə menecmentinin bölgü funksiyasının reallaşdırılmasının mühüm elementi kimi əmək haqqı fondunun formalaşması çıxış edir. Maliyyə menecmenti mövqeyindən mənfəətin artırılmasında və innovasiya fəaliyyətinin stiniullaşdırılmasında əmək haqqının təşkili və ödəmələrin formaları və şərtləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Problem dünyanın bülün menecerlərinin diqqət mərkəzindədir və ona motivasiya nəzəriyyəsində baxılır. Amerika menecerləri əmək haqqı probleminə kifayət qədər geniş baxır və fikirlərində bu da özünü doğruldur. Onlar hesab edirlər ki, iqtisadiyyatda dəyərin yaradılmasının əsas mənbəyi əmək məhsuldarlığının yüksək səviyyəsi, istehsal olunan məhsulun rəqabət qabiliyyətliyi və əhalinin həyat səviyyəsi ola bilər.

Müəssisələrdə və kommersiya təşkilatlarında xərclərin örtülməsi və mənfəətin yaranması bölgü proseslərinin nəticəsi kimi çıxış edir

Maliyyə planlaşdırılması - müəssisənin biznes planının başlıca tərkib hissəsi olmaqla, müəssisədə təkrar istehsalın maliyyələşdirilməsini, konkret investisiya mənbələrini, ödəmə müddətini, rentabelliği, zərərsizlik nöqtəsi və başqalarını təyin etməyə imkan verir.

Maliyyə planlaşdırılması firma fəaliyyətinin dəyər tərəfini əks etdirir, yəni maliyyə planları dəyər formasında tərtib olunur. Lakin, buna baxmayaraq dəyər formasında tərtib olunmuş maliyyə planı maddi cəhətdən təmin edilməlidir. Pul gəlirinin səfərbərliyə alınması və bölüşdürülməsi, gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü əsasında pul fondlarının yaradılması və istifadə edilməsi maliyyə planlaşdırılmasının obyektini kimi çıxış edir. Bu planlarda öz əksini tapan pul vəsaitləri və ya pul fondları rəhbərlik tərəfindən idarə edilir ki, bu da iqtisadi cəhətdən çox vacib məsələdir.

Maliyyə planlaşdırılmasının əsas məsələsi aşağıdakılardır:

- normal təkrar istehsal prosesini lazımi maliyyə mənbələri ilə təmin etmək. Belə ki, məqsədli maliyyə mənbələri, onların formalaşdırılması və istifadə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir;
- səhmdarların və digər investorların mənafeini qorumaq və maraqlarını gözləmək;
- investorlar üçün əsas sənəti olan biznes - plan investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsini tam və dolğun göstərir. Biznes-plan kapitalın qoyuluşunu stimullaşdırır;
- büdcə və qeyri-büdcə fondları, banklar və başqa kreditorlar qarşısında öz öhdəliklərini yerinə yetirmək. Müəssisə üçün kapitalın optimal strukturu maksimum mənfəət gətirir və verilmiş parametrlər şəraitində büdcəyə maksimal köçürmələri təmin edir;
- ehtiyatların aşkar olunması və mənfəətin və digər gəlirlərin (qeyri-reallaşdırılmış gəlirlər daxil olmaqla) səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə resursların səfərbər edilməsi;
- müəssisənin maliyyə vəziyyətinə, ödəmə qabiliyyətinə və kreditləşdirmə qabiliyyətinə manatla nəzarət [3 s. 42].

- Cari və strateji maliyyələşdirmə vəziyyətini qiymətləndirmək üçün maliyyə menecmenti aşağıdakıları konkretləşdirir:

- ❖ obyektləri və planlaşdırma formalarını aşkar edir;
- ❖ yaradılan pul vəsaitinin məqsədli fondlarının tərkibini və onlara mənfəət və digər maliyyə resurslarının köçürülməsi qaydalarını tənzimləyir;
- ❖ maliyyə planının işlənilib hazırlanma qaydalarını müəyyən edir.

Maliyyə planlaşdırılması bir tərəfdən maliyyə göstəricilərinin yaxın gələcək üçün dəqiq hesablanması və onların müvafiq maliyyə sənədində göstərilməsini, digər tərəfdən inandırıcı və çox tərəfli xarakter daşıyan proqnoz hesablamaların əhatə edir.

Maliyyə planı tərtib edilərkən həm də aşağıdakı prinsiplərə cavab verməlidir: müstəqillik, operativlik, fasiləsizlik və elmi cəhətdən əsaslandırılma.

Müstəqillik prinsipi dedikdə, hər bir təsərrüfat siyasətinin, hüquqi şəxsin müəyyən olunmuş qanunvericilik və bütün subyektlər üçün təsdiq olunmuş eyni sabit norma və normativlər daxilində müstəqil maliyyə planı tərtib edilməsini və onun hər hansı məcburi təsir olmadan icra edilməsini nəzərdə tuturuq.

Operativlik prinsipi vəziyyətlə əlaqədar olaraq maliyyə planlarının operativ olaraq dəyişdirilməsini, yəni daha səmərəli istiqamətlərinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur.

Fasiləsizlik prinsipi cari maliyyə planları ilə perspektiv proqnozların, həcmnin aylıq, rüblük, illik planların fasiləsiz olaraq uzlaşdırılmasını əhatə edir.

Elmi cəhətdən əsaslandırma prinsipi maliyyə planları tərtib edilərkən bütün göstəricilərin elmi cəhətdən əsaslandırılmasını nəzərdə tutur.

Maliyyə planlaşdırılması - biznes-planın mühüm tərkib hissəsidir, müəssisədə geniş və təkrar istehsalın maliyyələşdirilməsi, konkret investisiya layihələri, ödəmə müddətini, rentabelliği, zərərsizlik nöqtəsini və s. müəyyən etməyə imkan verir.

İdarəetmə problemlərinə aid ədəbiyyatın öyrənilməsi göstərir ki, marketinq və menecmentin idarə edilməsinin əksər sxemləri aşağıdakı 3 prinsip əsasında qurulur:

- praktiki təcrübənin öyrənilməsi;

- 4%-i praktika ilə yaxşı tutuşdurulan və məhşur nəzəriyyələrə zidd olmayan uğurlu intuitiv qəraralar;

- hər hansı bir elm sahəsində hazırlanmış modelin asanlıqla adaptasiyası (uyğunlaşdırılması).

Marketing fəaliyyətinin idarə edilməsi nəzəriyyəsində müxtəlif strateji planlaşdırma modellərindən istifadə edilir. Lakin onların tətbiq dairəsi çox məhduddur və onlara aşağıdakı ümumi çatışmazlıqlar xasdır:

- sxemin cəlb edilməsinin və təsvirinin kor-təbii xarakteri;

- istifadə edilən sxemlərin ya konkret materiallara adaptasiyası mümkün deyildir, ya da kifayət qədər əsaslandırılmamış və müəllifinin fərdi təcrübəsinə əsaslanır;

- sxemləşdirmə dərkətmə (təfəkkür) prosesinin ilkin şərti kimi deyil, onun əyani nümayişi kimi təsvir edilir.

Dissertasiya işinin növbəti paragrafında “müstəvi” hədudlarında müəssisənin davranışının strateji istiqamətinin 48 sxeminin işləmələri və təhlili əsasında əldə edilmiş nəticələrin mətni verilmişdir (bax 1 sayılı əlavələr).”Müstəvi”nin strategiyalarının hədudları daxilində müəssisənin marketing davranışının idarə edilən variantlarını nəzərə almaq üçün 48 şablon hazırlanmışdır. Bu ətraf mühitin hər bir amili 4 vəziyyətdə: zərif-lokal, zərif-yayılmış, möhkəm-lokal və möhkəm-yayılmış vəziyyətdə ola bilər. Şablonların yaradılması ilkin nəzəri modelə münasibətdə aşağıdakı dəqiqləşdirmələrin edilməsini tələb edir:

1. Təklif edilən modelin öz həndəsəsi vardır.

2. Diaqonal istiqamətlər (2, 4, 6 və 6-ci istiqamətlər) – cüzi, qismən yan keçmələr strategiyası “həcmdə” meydana çıxır və maneələrin özü həcm xarakterli olduğundan onlar eyni zamanda həm cüzi imtina etmə (yan keçmə) (5 və 8-ci istiqamətlər), həm də qismən aradan qaldırma (2 və 4-cü istiqamətlər) xarakterlidir.

3. Möhkəm maneələrlə qarşılaşdıqda 2, 3 və 4-cü istiqamətləri problemin həll edilməsinə aparmayan idarəetmə qərarlarının variantlarını göstərmək şərti ilə təsvir etmək lazımdır.

4. Zərif maneələrlə qarşılaşdıqda “imtina etmə” daha az arzu ediləndir. Əks halda biz daha mürəkkəb maneələrlə qarşılaşa bilərik.

5. “Həcm” obrazında birbaşa itiqamətlər (1, 3, 5 və 7-ci istiqamətlər) dərhal iki maneə ilə toqquşmaya aparacaqdır. Bu zaman biz altı cüt maneə və bu altı cüt maneə ilə toqquşmaya apan altı strategiya alırıq. Lakin eyni bir strategiya mütləq hər iki maneəni aşmağa imkan verməlidir.

6. Müstəvinin həddləri daxilində işlədikdə biz Millerin rəqəmlərinin “ 7 ± 2 ” fəaliyyət diapozonunda yerləşirik. “Həcmə” keçid marketinq üzrə menecerin eyni vaxtda maneəni xarakterizə edən 9 istiqamətli və göstəricini qavramaq (dərk etmə) qabiliyyətində olduğunu nəzərdə tutur. Buna görə də modeldən daha effektiv istifadə etmək üçün marketinq üzrə menecer a) xüsusi vərdislərə (xüsusi hazırlığa) və b) modelin kompyuterdə realizə edilməsini bacarmalıdır.

Bu hal bu işin yerinə yetirilməsində məsləhətçilərin xidmətindən istifadə edilməsinin zəruriliyini göstərir. Bu sahədə məsləhətçilərin kifayət qədər təcrübəsi və vərdişi varsa onun xidməti daha effektiv olacaqdır.

Ümumi iqtisadi situasiyanın müxtəlif formalarda təzahür etməsinə və istehsal və kommersiya müəssisələrinin, o cümlədən suda emalı müəssisələrin əksəriyyətinin fəaliyyətinə ciddi təsir etməsinə baxmayaraq bu gün də onlar üçün maliyyə vəziyyətlərinin stabil olmaması əsas problem olaraq qalır (əlavə 6d). Bu problemə “məhkəm-yayılmış” maneə kimi yanaşılır. Prinsip etibarlı ilə bu problemi həll etmək mümkün olmasa da bu amil müəssisənin fəaliyyətinə mənfi təsirini azaldan yollar tapmaq mümkündür. Bununla əlaqədar olaraq problemin aradan qaldırılmasının strateji istiqaməti onunla birbaşa toqquşmaya apan hərəkətlərin dəf edilməsidir. Lakin bu istiqamətə öz-özlüyündə problemi həll edən tədbir kimi baxmaq düzgün deyildir. Doğurdan da müəssisənin maraqlarının güzəştli kreditlərin verilməsi formasında müdafiə edilməsi müəyyən effekt versə də müəssisənin ümumi maliyyə vəziyyətinə gəzələn dərəcədə təsir etməyəcəkdir (3-cü istiqamət). Lisenziyanın alınması vasitəsi ilə həyata keçirilən innovasiya prosesi 92-ci istiqamət) və istehsalın genişləndirilməsi (4-cü istiqamət) müəssisənin daha böyük dərəcədə qeyd edilən

problemələ qarşılaşmasına səbəb olacaqdır. Müəssisə problemdən “yan keçmə” strategiyasından istifadə edərək müştərək müəssisə yaratmaqla (1-ci istiqamət) və ya səhmlər buraxmaqla (5-ci istiqamət) bu problemin nəticələrindən “qaca” bilər. Lakin bütövlükdə ümumi iqtisadi problem yenə də həll edilməmiş qalacaqdır. Problemdən “yan keçmə” strategiyası maliyyənin qeyri-stabilliyi halında konkret müəssisənin maliyyə dayanıqlılığın yüksəldilməsi imkan verə bilsə tez və ya gec müəssisə bu problemlə yenə də qarşılaşacaqdır. Başqa sözlə, müəssisə problemdən “yan keçmə” strategiyasını seçməklə yalnız qeyd edilən maneələrlə qarşılaşmağı müəyyən qədər təxirə salmış olur. Bu situasiyada problemin həll edilməsindən imtina edilməsi variantları yüksək rentabelli məhsulların istehsalında ixtisaslaşma (7-ci istiqamət), istehsalın həcmnin ixtisar edilməsi (8-ci istiqamət) və lisenziyanın satılması (6-cı istiqamət) olacaqdır. Müəssisəni dar ixtisaslaşmaya yönəldən “imtina” strategiyası rentabellik səviyyəsi aşağı olan və ziyanla başa gələn məhsulların istehsalının ixtisar edilməsini nəzərdə tutur. Bu isə, ilk növdə, müəssisənin məhsul çeşidinə mənfi təsir edəcəkdir. Bu növ hərəkətlər ümumi iqtisadi maliyyə qeyri-stabilliyi müəssisənin maliyyə dayanıqlılığı ilə kompensasiya edildiyi halda mövcud problemin ən sadələşdirilmiş variantıdır. Lisenziyanın satılması da az əsaslandırılmış, amma fəaliyyəti təhlil edilən müəssisənin iqtisadiyyatına əlavə maliyyə resurslarının daxil olmasını təmin edən variantdır. Bu variantın həyata keçirilməsi lisenziyanı alan müəssisənin ümumi maliyyə stabilsizliyi və pul vəsaitlərinin çatışmaması səbəbindən çətinləşə bilər. İstehsalın həcmnin ixtisar edilməsinə gəldikdə bu variant təsadüfən 8-ci istiqamət, yəni son istiqamət kimi qeyd edilməmişdir. Belə ki, bir tərəfdən, bu variant istehsalın genişləndirilməsi istiqamətinə (4-cü istiqamət) qarşı qoyulur, digər tərəfdən, fəaliyyətin dayandırılmasının vaxt etibarı ilə təxirə salınmasını ifadə edir. Problemin “təxirə salınması” strategiyası isə qiymətin artırılması (9-cu istiqamət) və yeni sariş vasitçilərinin axtarılması (10-cu istiqamət) formasında həyata keçirilə bilər. Yuxarıda göstərilən taktiki qərarlar əsasən modelin məntiqində nəzərdə tutulduğu kimi maliyyə sisteminin dayanıqlılığı problemi ilə əlaqəli deyildir. Lakin qiymətin artırılması dolayısı müəssisəyə müəyyən mənfəətliliyə və ya rentabelliyyə nail olmağa,

yeni satış vasitəçilərinin tapılması isə məhsulun satışı və irəlilədilməsi xərclərinə qənaət etməyə şərait yarada bilər.

1.3 Korporativ maliyyə menecmentinin funksiyaları və təşkili

Beynəlxalq praktiki fəaliyyətdə korporativ idarəetmə 2 əsrdən çox tarixə malikdir. 18-ci əsrdə Avropada xəzinənin və xəzinəyə edilən nəzarətin bölünməsinə görə qarşılıqlı əlaqələrin hüquqi nöqtəyi-nəzərdən formallaşdırılmasına çalışılmışdır. Korporativ idarəetmənin bütövlükdə qiymətli olan konsepsiyası təkcə 20-ci əsrin axırında təşəkkül etmişdir. Sözügedən konsepsiyanın təşəkkül etməsinə səhmdarların səlahiyyətlərinə çox tez-tez təbə olunmaması və səhmdarlar, menecerlər və başqa bununla bağlılığı olan tərəflər arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin düzgün olaraq təyin edilməsi mütləqliyi stimullaşdırmışdır.

Korporativ idarəetmənin mahiyyətini açıqlamamışdan öncə, vurğulamaq lazımdır ki, korporativ idarəetmə və korporasiyaların idarə olunması eyni anlam kəsb etmirlər. Korporativ idarəetmədən fərqlənərək korporasiyaların idarə olunması aşağıda sadalananları demək istəyir:

- müəssisənin istəklərinin və fəaliyyət motivasiyasının təyin olunması; adekvat maliyyə və əmək vəsaitləri, yardımçı avadanlıq və müvfiqləşdirilmiş strategiyaların təşkil edilməsi üçün idarəetmə və ictimai işlərlə müəssisənin həyata keçirilməsi;
- idarə olunanlar komandasının müəyyən edilməsi və onların öz fəaliyyətində faydalanacaqları siyasətin və qiymətlərin təyin olunması;
- təsdiq olunmuş planların analiz edilməsi və gərəkdiyi zaman onlara düzəliş edilməsi;
- davamlı şəkildə qazanılmış nəticələr haqqında səhmdarlara hesab

vermək və s.

Korporasiya termininin çox yerdə istifadə edilməsi hal-hazırda bu anlayışının bir çox iqtisadi proseslərə məxsus edilməsi ilə bağlıdır. İndi korporasiya terminin başqa sektorlarda da tətbiq edilməsi təsbit edilir. Bu səbəbdən də korporativ idarəetmənin təyin olunmasında fərqli baxış açıları tədqiq etməyə tələbat olur.

Səhmdarlar korporativ idarəetmənin yaranması üçün əsas maliyyə mənbəyi kimi çıxış edir və onların korporativ idarəetmə sistemində maraqları onların korporasiyadakı payının artmasından və ya dividend ödəmələri vasitəsilə mənfəətin müəyyən hissəsinin əldə edilməsindən ibarətdir.

Kreditörler də maliyyə investorları kimi çıxış edirlər, lakin səhmdarlardan fərqli olaraq, onlar zamanətli gəlir əldə etmək üçün korporasiyanın yalnız sabit yəzliyyetdə olmasında maraqlıdırlar.

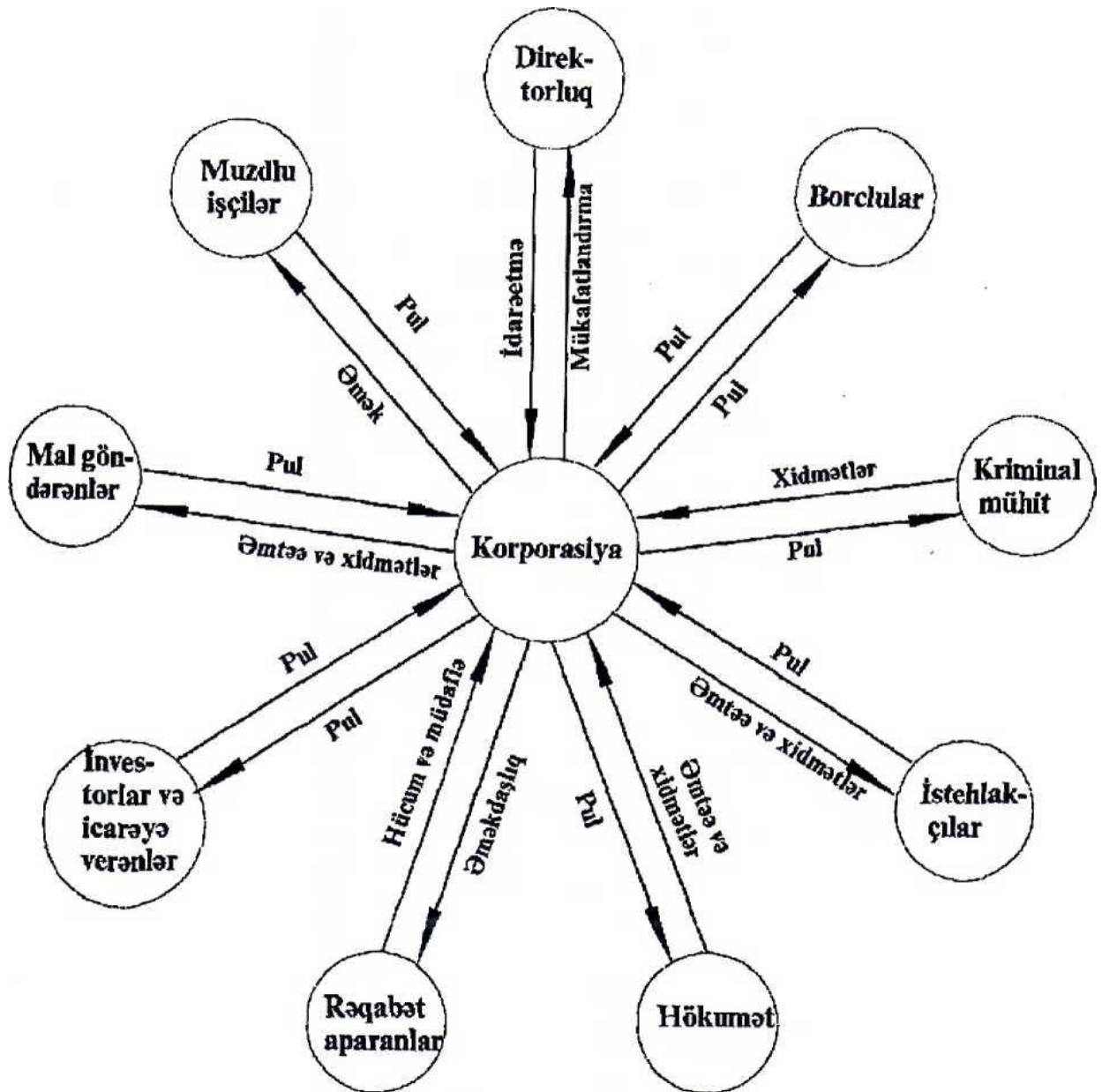
Korporasiyanın fəaliyyətində yalnız maliyyə investorları deyil, həm də qeyri - maliyyə investorları maraqlıdırlar.

İqtisadçıların əksəriyyəti qeyri - maliyyə investorları dedikdə, korporasiya-nın işçilərini, korporasiyanın partnyorlanm və bütövlükdə cəmiyyəti (dövləti, istehlakçıları və s.) nəzərdə tuturlar.

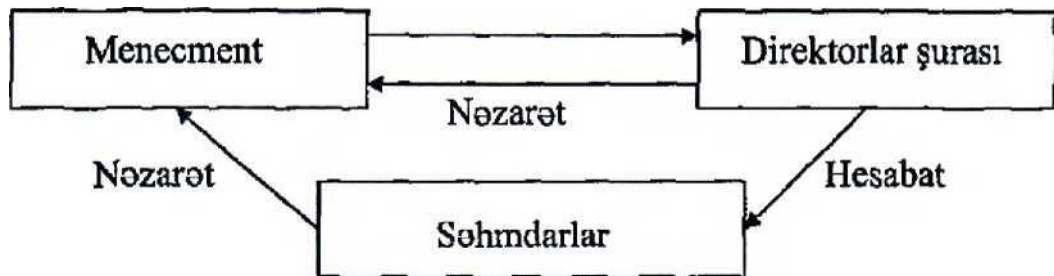
Təbiidir ki, korporasiyanın partnyorları və işçilərindən başqa korporativ idarəetmə sisteminə bütövlükdə cəmiyyət də daxil edilir.

Korporasiyanın müxtəlif investorlarının maraqları üst-üstə düşmür və əksər hallarda tamamilə bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir. (Məsələn, mülkiyyətçilərin və korporasiyanın kreditörünün qeyd olunan maraqları kimi). Ona görə də, korporativ münasibətlər çərçivəsində korporasiyanın menecerləri və onun mülkiyyətçilərinin qarşılıqlı münasibətlərini nəzərdən keçirməyə zərurət doğur.

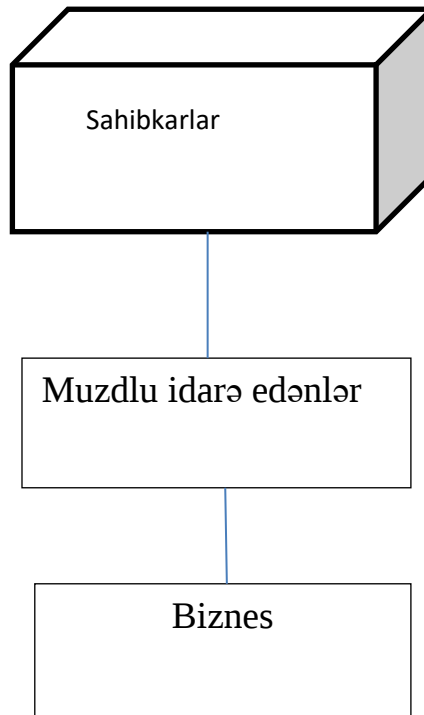
Korporativ idarəetmənin mənasını xarakterizə etmək üçün korporativ idarəetmənin qeyri - korporativ idarəetmədən fərqli cəhətlərini sxem köməyi-lə gözdən keçirək.

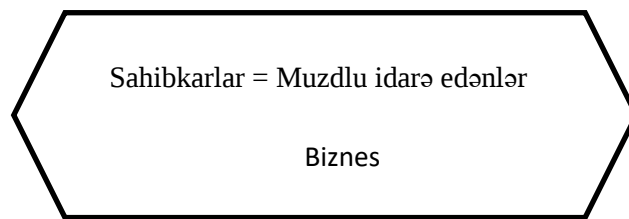
Şəkil 1.1. Korporasiya maraqlı qrupların simbiozu kimi Hesabat

Şəkil 1.2 Korporasiyada menecerlərin, direktorlar şurasının və səhmdarların qarşılıqlı əlaqələri

Şəkil 1.3. Korporativ idarəetmə.

Şəkil 1.4 . Qeyri - korporativ idarəetmə.

Şəkillərin təhlili korporativ və qeyri - korporativ idarəetmə arasındakı əsas fərqləri göstərməyə imkan verir.

Qeyri - korporativ idarəetmədə mülkiyyətçilik və idarəetmə funksiyaları birləşmişdir və idarəetməni mülkiyyətçilərin özləri həyata keçirirlər. Korporativ idarəetmədə isə, bir qayda olaraq, mülkiyyətçilərin hüquqi və idarəetmə səlahiyyətlərinin bölgüsü baş verir. Korporativ idarəetmənin yaranması təsərrüfat münasibətlərinin yeni, müstəqil subyektinin - muzdlu idarə edənlər (menecerlər) institutunun formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Korporativ idarəetmədə mülkiyyətçilər idarəetmə funksiyaları ilə bərabər, bizneslə də əlaqəni itirirlər.

Bütün bunlar korporasiya sahiblərinin aşağıdakı üstünlüklərini şərtləndirir;

- hüquqi şəxs kimi korporasiyanın müstəqilliyi;

- korporasiya sahiblərinin məhdud məsuliyyəti;
- korporasiyanın mərkəzləşdirilmiş idarə edilməsi:

Birinci meyarə müvafiq olaraq korporasiya hüquqi şəxs kimi hüquqi qabiliyyətə malikdir, mülki və qeyri-mülki hüquqları eldə edə bilir, məhkəmədə öz adından çıxış edir və öz borclarına görə özünə mənsub olan əmlakla cavab verir.

İkinci meyarı iqtisadçıların əksəriyyəti məhz korporativ idarəetmənin geniş yayılmasının səbəblərinə aid edir və korporasiyanın əsas xüsusiyyəti adlandırırlar [4 s. 79-86].

Korporasiyanın idarə edilməsi korporasiyanın sahibləri olan səhmdarlar tərəfindən deyil, direktorlar şurası tərəfindən həyata keçirilir. Bu, yüksək ixtisaslı mütəxəssisləri cəlb etmək yolu ilə korporasiyanın daha səmərəli idarə edilməsinə nail olmağa imkan verir [7 s. 16-17].

Korporativ idarəetmə (Kİ) - korporasiyanın fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin edilməsinə şərait yaradan, maraqlı tərəflərin arzu və məqsədlərini həyata keçirməyə imkan verən məsələlər üzrə korporasiyanın menecerləri, səhmdarları və digər maraqlı tərəfləri arasında qarşılıqlı münasibətləri formalaşdıran bir sistemdir [2 s. 14].

Korporativ idarəetmə elə bir prosesdir ki, onun vasitəsilə iqtisadi və sosial məqsədlərin, şəxsi və ictimai maraqların tarazlığını təmin etmək mümkündür.

Fikrimcə, Kİ-ni müəssisənin cari rəhbərliyini həyata keçirən şəxslərin səhmdarlar qarşısında hesabat sistemi kimi dəyərləndirmək olar. Digər tərəfdən Kİ - ni səhmdarlara müəssisənin muzzdlu menecerlərini nəzarət altında saxlamağa yardım edən və müəssisənin mənfəətinin maksimallaşdırılması və dəyərinin yüksəldilməsi məqsədilə onlara təsir etmə qaydaları və tədbirləri kompleksi kimi də müəyyən edə bilərik. Praktiki olaraq hər bir ölkədə korporativ idarəetmə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Korporativ idarəetmənin rejimi aşağıdakılarla müəyyən olunur:

səhmdar mülkiyyətin strukturu (səhmlər zərfinin təmərküzləşməsi dərəcəsi);

səhmdar cəmiyyətlərinin fəaliyyətinin hüquqi rəqlamentə tabe etmə;

səhmdarlar arasında və səhmdarlarla menecerlər arasında olan qarşılıqlı münasibətlər.

Korporativ idarəetmənin əsas funksiyası korporasiyanın fəaliyyətini səhmdarların maraqlarına uyğun təşkil edilməsindən ibarətdir. Korporativ idarəetmənin 3 səviyyəsi fərqləndirilir:

- səhmdarların ümumi yığıncağı (korporasiyanın fəaliyyətinin ümumi məqsədlərini müəyyənləşdirir);
- direktorlar şurası (konkret strateji məsələləri müəyyən edir və onlara nail olma yollarını müəyyənləşdirir);
- menecerlər (qarşıya qoyulmuş məsələləri həyata keçirirlər).

Korporativ münasibətlərin iştirakçıları aşağıdakılardır:

- korporasiyanın menecerləri;
- korporasiyanın səhmdarları;
- digər maraqlı qruplar (bu qruplara korporasiyanın kreditorları, muzzdlu heyət, yerli özünü idarəetmə orqanları və s. aid edilir).

Korporativ münasibətlərdə iştirak edən əsas qrupların maraqları, adətən, fərqlənir.

Menecerlər özlərinin müavinətlərinin əsas hissəsini zəmanətli əmək haqqı şəklində alırlar, ona görə də, digər müavinət formaları onlar üçün daha az məna kəsb edir. Menecerlər həm çalışdıqları korporasiyanın vəziyyətinin dayanıqlı olmasında və qabaqcadan nəzərdə tutula bilməyən təhlükələrin aşağı salınmasında, həm də korporasiyada qalmaq üçün müqavilələrinin müddətinin uzadılmasında çox maraqlıdırlar. Menecerlər korporasiyanın fəaliyyətinə maraq göstərən bir çox qruplarla (kreditorlarla, hakimiyyət orqanları ilə, əmək kollektivi ilə) bilavasitə qarşılıqlı əlaqədə olurlar.

Səhmdarlar korporasiyanın əldə etdiyi mənfəətdən öhdəliklər ödənildikdən sonra yerdə qalan hissədən gəlirlərini dividend şəklində alırlar. Bundan başqa onlar səhmlərin bazar dəyəri qalxdıqda onların satılmasından da gəlir əldə edirlər. Korporasiyanın əldə etdiyi mənfəət nə qədər çox olarsa, səhmdarlara ayrılan

dividentlər də bir o qədər çox olar. Bu səbəbdən səhmdarlar korporasiyanın yüksək mənfəət əldə etməsində və səhmlərin bazar dəyərinin yüksəlməsində çox maraqlıdirlər. Ona görə də, səhmdarlar bunları təmin edən qərarların qəbulunun və bununla əlaqədar yüksək risk edilməsinin tərəfdarlarıdır.

Səhmdarlar korporasiyanın menecerlərinə aşağıdakı iki üsulla təsir edə bilirlər [5 s. 16]:

- Səhmdarların ümumi yığıncağının keçirilməsi, direktorlar şurasının bu və ya digər tərkibdə seçilməsi, menecerlərin fəaliyyətinin bəyənilməsi və ya bəyənilməməyi;
- Səhmdarlara məxsus olan səhmlərin birjada satılması ilə (nəticədə səhmlərin bazar dəyəri aşağı düşür və bunun nəticəsi kimi korporasiya digər korporasiya tərəfindən "udula" bilər.

Səhmdarlar bilavasitə korporasiyanın menecerləri ilə və digər maraqlı tərəflərlə müəyyən münasibətlərdə olurlar.

Kreditorlar korporasiya ilə aralarında bağlanmış müqaviləyə əsasən müəyyən olunmuş səviyyədə gəlir əldə edir və onlar korporasiyanın vəziyyətinin sabit olmasında və bunun nəticəsində öz kreditlərinin faizlərlə bərabər geriye qaytarılmasında maraqlıdirlər. Məhz bu səbəbdən kreditorlar yüksək mənfəət əldə etməyə yönəldilmiş çox riskli qərarların qəbul edilməsinə meyilli deyildirlər. Maraqların bu şəkildə bir-birinə zidd olması borcları çox olan korporasiyalara xasdır.

Belə korporasiyalarda mülkiyyət sahibləri (səhmdarlar) riskli investisiyalara meyillidirlər, çünki işlər (layihələr) baş tutmadıqda itkilər kreditorların üzərinə düşür. İşlər müvəffəqiyyətlə baş tutduqda isə mənfəət səhmdarlara (mülkiyyət sahiblərinə) çatır. Belə bir ziddiyyətin mövcud olması ona gətirib çıxarır ki, hər iki qrup korporasiyanın idarə edilməsinə nəzarətə müxtəlif mövqelərdən yanaşırlar.

Fəsil II. Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

2.1 Kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə strategiyasının hazırlanmasının prinsipləri və metodları

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin inkişafı və çəkişmə bacarığının artırılması onun maliyyə işlərinin əhəmiyyətli şəkildə idarə olunması dərəcəsindən strateji səviyyədə əlaqəlidir. Belə ki, xarici maliyyə mühit amillərinin intensiv dəyişilməsi, həyat tsiklinin başqa dövrü ilə əvəz edilməsi, təzə kommersiya potensialının əmələ gəlməsi ilə bağlı şirkətin əməliyyat fəaliyyəti məqsədinin əsaslı şəkildə dəyişilməsi şirkətin maliyyə əhəmiyyətli tərtib edilməsini tələb edir.

“Strategiya” termini ötən əsrin 50-ci illəri ərzində ehtiyacın çoxalması ilə bağlı iqlisadi artım tempinin aşağı düşdüyü və gözlənilmədən xarici iqtisadi mühitin yenilənməsinə müəssisələrin operativ reaksiya göstərilməsinə böyük ehtiyac duyulduğu bir şəraitdə İqtisadiyyat elminin leksikonuna aid olunmuşdur. İqtisadi ədəbiyyatda “strategiya” termini haqqında yekdil düşüncə tərzı mövcud deyildir, onun əsas mənasını və qısa özətini müəyyənləşdirən müxtəlif meyarlar mövcuddur.

N.Tulenkov qeyd edir ki, strategiya təkcə istehsal, elmi-texniki, iqtisadi, təşkilati və sosial xarakterli uzunmüddətli məqsəd və vəzifələrin əsaslandırılması, işlənilməsi və reallaşdırılması aləti və təşkilatın fəaliyyətinin tənzimlənməsi amili kimi deyil, həm də eyni zamanda müəssisənin xarici bazar mühiti ilə əlaqəsinin qurulması vasitəsi kimi çıxış edir [9, 123].

Strategiya müəssisənin elə fəaliyyət növüdür ki, başlıca məqsədi bazarda müəssisənin uzun müddət qalması üçün yaratmaqdan ibarətdir.

V.Dufala qeyd edir ki, təşkilatın əhəmiyyətli cəhəti onun müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərməsi üçün rəhbərin hazırladığı müəyyən fəaliyyət proqramçı formasında sunulur. Anlam etibarilə əhəmiyyət işin tətbiqinin idarəedici oyun cədvəlidir. İdarəedici

müəssisənin fəaliyyətinin tətbiqinə məxsus fərman və tələblər verərkən əhəmiyyətinə əsaslanır [4, 145].

L.Yexto, V.Kyosti və A.Kostinin irəli sürdüyü fikrə əsasən müəssisənin strategiyası heyətin

müddətli konseptual məqsədlərdən praktiki fəaliyyətə keçməsi üçün körpüdür

Strateji menecment sahəsində məşhur amerika mütəxəssisi İ.Ansofor strategiyayı konsepsiya təsdiq etmək üçün nizamnamələr toplusu olaraq izah etmiş və onları 4 kateqoriyaya bölmüşdür: şirkətin fəaliyyətinin son durumunun dəyərləndirilməsində tətbiq olunan təkliflər; ətraf mühiti nizamlayan və yönləndirən təkliflər

firmanın içərisində münasibətləri müəyyənləşdirən qaydalar; firmanın gündəlik fəaliyyətinin təmin edilməsində faydalanılan təkliflər [41, s. 68].

Strategiyanın təşəkkül etməsi məsələsini ümumi formada araşdıran V A Aqafonovdur. Aqafonovun dediyinə görə, əslinə qalarsa əhəmiyyət dedikdə “...funksional

əlamətləri başqaları ilə əvəz etmək üçün düşünülmən sistemin komponentlərinə görə və ya ekzogen fəaliyyət mühitini dəyişmək üçün onun ətraf şərait komponentlərinə əsasən tətbiq edilən proseslərin toplusu ...” nəzərdə tutulur [3, s. 40].

Rəqabət strategiyasının tərtib edilməsində amerika iqtisadçısı M.Porterin vəzifəsi inkar edilməzdir, yəni onun şirkətin əhəmiyyətli matrisası, şirkətin qlobal strategiya parametrləri yer üzündə tanınır [34, s. 58-100].

Professor Ş.H. Hacıyevin fikrincə strategiya dedikdə, firmanın resurslarının uzlaşması və paylaşdırılması metodu ilə hədəf mərkəzində olan məqsədlərə çatmaq üçün mütləq yanaşma və hərəkətlərin ümumiləşdirilmiş modeli başa düşülməlidir [8, s. 68].

Müəssisə strateji idarəetmə obyektini kimi onun bölmələrinin müxtəlif strukturlarının təsərrüfat fəaliyyətinin bütün istiqamətləri və formalarını inteqrasiyalaşdıran açıq kompleks sistemi ifadə edir.

Strateji təsərrüfat zonası bir sıra əlaqəli sahələrdə öz fəaliyyətini həyata keçirən müəssisə çərçivəsində sərbəst təsərrüfat seqmentlərini ifadə edir.

Strateji təsərrüfat vahidi çoxsahəli fəaliyyəti həyata keçirən strateji təsərrüfat zonası çərçivəsində sərbəst struktur bölməsini ifadə edir.

Strateji idarəetmənin paradiqmasında eyni zamanda şirkətin tərəqqi strategiyası çeşidlərinin onların dərəcələrinə görə differensiasiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sözügedən idarəetmə rejiminə strategiyanın üç əsas növü - korporativ strategiya, funksional strategiya və müxtəlif təsərrüfat vahidinin (biznes-vahidinin) strategiyası ayrılır.

Müəssisənin maliyyə strategiyası onun funksional strategiyasının çeşidlərindən biri hesab edilir. Müəssisənin funksional strategiyası sistemində maliyyə strategiyası xüsusi mövqelərdən birini tutur. Müəssisənin maliyyə strategiyası maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə münasibətlərinin inkişafının bütün meyillərini təşkil edir. Bu, ilk öncə, maliyyə menecmentinin məzmunundan irəli gəlir.

Maliyyə strategiyası uzunmüddətli maliyyə məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi və onlara yiyələnməyin ən əlverişli metodlarının ayırd edilməsi, ətraf mühit amilləri dəyişərkən maliyyə resurslarından istifadə istiqamətlərində adekvat düzəlişlər aparmaqla maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə münasibətlərinin tərəqqisinin mühüm meyillərini həyata keçirən müəssisənin funksional strategiyasının mühüm növlərindən birini ifadə edir.

Maliyyə strategiyası şirkətin təsirli tərəqqisinin həyata keçirilməsində xüsusi vəzifə daşıyır . Maliyyə strategiyasının işlənilib hazırlanmasının əsasında yeni idarəetmə paradiqması, yəni strateji idarəetmə sistemi durur.

Şirkətin maliyyə strategiyasının tərtib edilməsi prosedurunda əhəmiyyətli maliyyə təkliflərinin tərtib edilməsi və təsdiqi prinsiplərindən faydalanılır [41, s.28-38].

1. Şirkətə özünü yerinə yetirməyi bacaran açıq sosial-iqtisadi sistem olaraq nəzər yetirilməsi.

Strateji menecmentin bu prinsipi maliyyə strategiyasını hazırlayarkən müəssisəyə xarici mühit amillərilə qarşılıqlı fəaliyyət üçün tam açıq sistem kimi baxılmasını nəzərdə tutur. Müəssisənin açıq sosial-iqtisadi sistem olması və özünü təşkil etmək qabiliyyəti maliyyə strategiyasının yüksəkkeyfiyyətə formalaşmağa zəmin yaradır.

1. Şirkətin prosedur fəaliyyətinin hesab strategiyasının qeydə alınması.

Maliyyə strategiyasına müəssisənin seçdiyi korporativ strategiyaya uyğun olaraq effektiv inkişafının təmin edilməsinin başlıca amili kimi baxılır. Maliyyə strategiyası həmçinin müəssisənin əməliyyat. Mülkiyyətinin strateji inkişafının formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu əməliyyat strategiyasının əsas məqsədi - məhsul satışının və əməliyyat mənfəətinin artması, müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi ilə əlaqədardır.

3. Maliyyə fəaliyyətinin strateji menecmentinin sahibkarlıq stilinə üstün hədəflənməsi. Perspektivdə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin strateji idarə edilməsi sahibkarlıq stilinin artması ilə səciyyələnir. Strateji maliyyə menecmentinin sahibkarlıq stilinin əsasını maliyyə fəaliyyətinin bütün forma və istiqamətləri üzrə effektiv idarəetmə qərarlarının hazırlanması və qəbulu təşkil edir. Maliyyə menecmentinin sahibkarlıq stili xarici mühit amillərinin dəyişilməsini nəzərə almaqla strateji məqsədlərin qoyulmasına nail olmağın bütün yollarında maliyyə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi istiqamətləri, forma və metodlarının daim transformasiyası ilə əlaqədardır.

4. Strateji maliyyə inkişafının dominant sferalarının ayrılması. Bu prinsip əsas məqsəd funksiyalarının - uzaq perspektivdə müəssisənin bazar dəyərinin artırılmasını müvəffəqiyyətlə təmin edən maliyyə fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərini eyniləşdirməyə imkan verir. Müəssisənin maliyyə strategiyasını işləyib hazırlayarkən aşağıdakı dominant sferaları ayırmaq məqsədəuyğundur: müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşması strategiyası; investisiya strategiyası; müəssisənin maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi strategiyası; müəssisənin

maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsi strategiyası.

5. *Maliyyə strategiyasının çevikliyinin təmin edilməsi.* Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin perspektiv inkişafına həmişə qeyri-müəyyənlik təsir göstərir. Ona görə də istənilən maliyyə strategiyasını onun reallaşdırılması mərhələlərində dəyişməz saxlamaq praktiki olaraq qeyri-mümkündür. Belə şəraitdə maliyyə menecmentinin alternativ strateji fəaliyyətinin əsası kimi maliyyə strategiyasının yüksək çeviklik səviyyəsi çıxış edir.

6. *Strateji maliyyə seçiminin alternativliyinin təmin edilməsi.* Strateji maliyyə qərarlarının əsasını maliyyə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi istiqamətləri imkanları və metodlarının alternativ variantlarının fəal axtarış tapılması və bunlardan ən yaxşısının seçilməsi nəticəsində hazırlanmış maliyyə strategiyası və onun səmərəli reallaşdırılması mexanizminin formalaşması təşkil edir.

7. *Maliyyə fəaliyyətində yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi.* Maliyyə strategiyasını hazırlayarkən nəzərə almaq lazımdır ki, maliyyə fəaliyyətində yeni texnologiyaların tətbiqi müəssisənin bazarda rəqabət mövqeyinin möhkəmləndirilməsinin başlıca mexanizmi hesab edilir. Məhz ona görə də müəssisənin strateji inkişafı ilə bağlı məsələlərin müvəffəqiyyətli həll edilməsi maliyyə strategiyasında yeni texnologiyaların əks etdirilməsi səviyyəsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

8. *Əhəmiyyətli maliyyə təkliflərinin təsdiqi prosedurunda maliyyə təhlükə dərəcəsinin qeyd edilməsi.* Maliyyə strategiyasının formalaşması prosesində

qəbul edilən maliyyə qərarları praktiki cəhətdən bu və yaxud başqa səviyyədə maliyyə

riskinin səviyyəsini dəyişdirir. Bu, hər şeydən əvvəl maliyyə işlərinin istiqamətləri və formalarının seçilməsi, maliyyə resurslarının formalaşması, maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsinin yeni təşkilati strukturlarının tətbiqi ilə əlaqədardır.

9. *Maliyyə strategiyasının gerçəkləşdirilməsi prosedurunda maliyyə menecerlərinin mütəxəssis təchizainə görə fəaliyyəti.* Menecerlər

strateji idarəetmənin əsas prinsipləri və maliyyə fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektlərinin idarə edilməsi mexanizmləri ilə yaxından tanış olmalı, strateji maliyyə kontrolinqin metodlarını bilməlidir.

10. Şirkətin maliyyə strategiyasının maliyyə işlərinin ictimai quruluşuna və ictimai mədəniyyətə müvafiqliyinin həyata keçirilməsi. Maliyyə Ktrategiyasının idarəetmənin təşkilati strukturunun və təşkilati mədəniyyətin dəyişilməsinə uyğunlaşdırılması onun effektiv reallaşdırılmasının mühüm şərtidir.

Bu sahədə nəzərdə tutulan strateji dəyişikliklər müəssisənin maliyyə strategiyası parametrlərinin tərkib hissəsi olmalıdır.

Maliyyə strategiyasının tərtib edilməsi proseduru müəssisənin maliyyəsinin xüsusi tərəqqi proqramının tərtib edilməsi, dəyərləndirilməsi və planlaşdırılmasının həyata keçirən səmərəli idarəetmə təkliflərinin təşəkkülü demək istəyir. Bu proses aşağıda sadalanan mərhələlər əsasında təşkil edilir [7, s.38-42].

- Maliyyə strategiyasının formalaşması müddətinin müəyyənəndirilməsi;
- Ekzogen maliyyə şəraiti obyektlərinin araşdırılması;
- Şirkətin maliyyə işlərinin qüvvətli və zəif yönlərinin qiymətləndirilməsi;
- Müəssisənin strateji maliyyə mövqeyinin ümumi dəyərləndirilməsi;
- Şirkətin maliyyə işlərinin əhəmiyyətli məqsədlərinin təşəkkül etdirilməsi;
- Maliyyə işlərinin məqsədli əhəmiyyətli standartlarının tərtib edilməsi;
- Mühüm əhəmiyyətli maliyyə təkliflərinin təsdiq olunması;
- Maliyyə strategiyasının qiymətləndirilməsi;
- Maliyyə strategiyasının reallaşdırılmasının həyata keçirilməsi;
- Maliyyə strategiyasının həyata keçirilməsində monitorinqin təşkili.

Şirkətin maliyyə strategiyasını tərtib edərkən əhəmiyyətli maliyyə analizinin son vəziyyətindən faydalanmaq lazımdır. Əhəmiyyətli maliyyə analizi hesabına perspektivdə şirkətin tərəqqi özəlliklərini və meyillərini təsbit etmək üçün maliyyə işlərinin son vəziyyətlərinə ekzogen və endogen şərait amillərinin effekti mənimsənilir. Strateji maliyyə analizin son məhsulu şirkətin əhəmiyyətli maliyyə

vəziyyətinin nümunəsi sayılır, hansıki maliyyə fəaliyyətinin dominant sferalarının hər birində maliyyənin tərəqqi zəminləri və potensiallarını ümumi şəkildə təsvir edir.

Əhəmiyyətli maliyyə təhlilinin mühüm məqamlarında biri onun mühüm amillərinin müəyyənləşdirilməsidir. Strateji maliyyə təhlilinin mühüm amilləri şirkətin maliyyə işlərinin dominant meyilləridir. Əhəmiyyətli maliyyə analizin meyilləri və amillərinin qısa özətini əsas götürməklə mənimsədiyi predmet şirkətin işlədiyi maliyyə şəraitidir. Maliyyə şəraiti deyən zaman şirkətin maliyyə işlərinin həyata keçirilməsi üsullarına və nəticələrinə effekt göstərən amillər və tələblər sistemi anlaşılır.

Strateji maliyyə təbiilinin məlumat bazası sistemini yaradarkən şirkətin sektor özəllikləri və ictimai-hüquqi üsulları, maliyyə fəaliyyətinin diversifikasiya səviyyəsi və bəzi fərqli tələblərin nəzərə alınması zəruridir. Xarici məlumat bazalarından əldə edilən meyarlar 4 yerə bölünür: respublikanın iqtisadi tərəqqisini ifadə edən meyarlar; maliyyə bazarının konyukturunu göstərən meyarlar; kontr agentləri və rəqiblərin gördüyü işləri göstərən meyarlar; normativ-nizamlayıcı meyarlar. Endogen məlumat bazalarından alınan meyarlara daxildir: şirkətin maliyyə bazasının meyarları; şirkətin idarəetmə uçuotu meyarları, şirkətin maliyyəsinin tərəqqisinin normativ-plan meyarları.

Ekzogen maliyyə şərait obyektlərinin analizi strateji təhlil metodikasına - SWOT-analizə əsaslanır. SWOT-analiz şirkətdə əhəmiyyətli maliyyə analizinin təşkilinin mühüm üsullarından biri hesab edilir. Ekzogen maliyyə şərait obyektlərinin analizi prosesində müəssisənin maliyyəsinin inkişafı üçün əlverişli imkanlar və risklər təsbit edilir. Səmərəli potensiallar əhəmiyyətli tərəqqi prosesində şirkətin bazar qiymətini yüksəldir, risklər isə bu yüksəlişə bəzi əngəllər yaradır.

Xarici mühit amilləri müəssisənin maliyyə fəaliyyətinə dolayısi və birbaşa effekt göstərilir. Dolayısi effekt göstərən ətraf mühit obyektlərinə siyasi-hüquqi şərait,

iqtisadi şərait, sosial-mədəni şərait və texnoloji şərait daxildir.

Əsas götürmək lazımdır ki, dolayısı effekt göstərən ekzogen maliyyə şərait obyektlərinin bir hissəsi inkişafın yüksək qeyri-müəyyənlik dərəcəsi ilə fərqləndirilir. SWOT-analiz və PEST-təhlil senari, yaxud ekspert strateji maliyyə analizi üsulları ilə dəyərləndirməklə bütövlük təşkil edə bilər.

Birbaşa effekt göstərən ətraf mühit obyektlərinin analizi də SWOT-analizə əsas fəaliyyət göstərir. Bu çeşid mühit amilləri üzrə strateji maliyyə analizinin təşkili tələbləri bir yandan müəssisə ilə maliyyə münasibətləri subyektlərinin sistemləşdirilməsi, o biri yandan isə perspektivdə münasibətlərin təsirliliyinə effekt göstərən mühüm obyektlərin ayrılması sayılır. Edilən araşdırmalar göstərir ki, birbaşa effekt göstərən ekzogen maliyyə şərait obyektlərinin əhəmiyyətli analizi prosedurunda şirkət ilə maliyyə qarşılıqlı əlaqələri subyektlərini 6 vacib kateqoriyaya bölmə əlverişlidir:

- xammal, məhsul və yarımfabrikatlar göndərənlər;
- hazır material alıcıları;
- maliyyə kreditlərinin fərqli şəkillərini verən kreditorlar;
- investorlar;
- sığortaçılar;
- maliyyə vasitəçiləri.

Nəzərə alsaq ki, maliyyə şəraitinin 6 obyekti xüsusilə iqtisadi əlamətə malikdir, onların PEST rejiminə əsasən sistemləşdirilməsi təşkil edilmir.

Endogen maliyyə şərait obyektlərinin analizi ancaq şirkətin maliyyə imkanının tutumunu yox, eyni zamanda onun təsirli istifadəsini göstərir. Maliyyə strategiyasının tərtib edilməsi prosedurunda endogen maliyyə mühiti obyektlərinin araşdırılması ənənəvi şəkildə şirkətin maliyyə işlərinin qüvvətli və zəif tərəflərinin təsbit edilməsinə istiqamətləndirilən SWOT-analizə əsaslanır. Hər bir müəssisə endogen maliyyə şərait obyektlərinin araşdırılması sistemini özünün maliyyə fəaliyyətinin spesifik Xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla sərbəst formalaşdırır. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini göstərən obyektlərə ümumi formada nəzər salınır.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin əhəmiyyətli idarə olunması məqsədli rol oynayır, bir sözlə bəzi məqsədlərin hədəflənməsini və deyilənlərə yiyələnməsinin dəqiq üsullarını nəzərdə tutur. Konkret müəyyən edilmiş strateji məqsəd uzunmüddətli perspektivdə maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin, onun kordinasiyası və nəzarətinin güclü vasitəsinə, həmçinin müəssisənin maliyyə inkişafının bütün əsas istiqamətləri üzrə idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün bazaya çevrilir.

Maliyyə fəaliyyətinin əhəmiyyətli məqsədlərinin təşəkkülü obyektiv-subyektiv prosedurları xarakterizə edir. Bu prosedurun obyektiv xarakteri ondan təşkil edilmişdir ki, təşəkkül edən əhəmiyyətli məqsədlər əhəmiyyətli maliyyə mövqeyində etİva olunan xarici və daxili maliyyə mühiti tərəfindən müəssisənin maliyyə fəaliyyətinə qarşı irəli sürülən obyektiv şərtləri göstərir. Bu prosedurun subyektiv xarakteri ondan təşkil edilmişdir ki, əhəmiyyətli məqsədlər mülkiyyətçilərin və maliyyə menecerlərinin etiqat etdikləri maliyyə siyasətinə əsasən fəaliyyət göstərir və özəl maraqları əsas götürməklə təşəkkül edir.

Əhəmiyyətli maliyyə məqsədləri müəssisə maliyyəsinin tərəqqisinin perspektiv düşünülməsi, əhəmiyyətli idarəetmə təkliflərinin təsdiqi və maliyyə fəaliyyətinin yenidənqurulması üçün birinci mənbə vəzifəsini daşıyırlar. Əhəmiyyətli maliyyə məqsədlərini təşəkkül etdirərkən aşağıdakı mühüm şərtlərə əməl edilməlidir:

- müəssisənin fəaliyyətinin başlıca məqsədinə tabeçilik;
- maliyyə fəaliyyətinin yüksək nəticəsinə hədəflənmək;
- reallıq;
- ölçülən;
- birmənalı traktovka;
- elmi nəzəriyyə;
- qarşılıqlı kömək edilmə;
- intensivlik.

Vurğulamalıyıq ki, maliyyə fəaliyyətinin əsas strateji məqsədi bütövlükdə müəssisənin İnkişafının mühüm məqsədi ilə ciddi şəkildə bağlıdır və onunla bir kompleksdə reallaşdırılır.

Müəssisənin məqsəd vəzifəsinə şirkətin davranış iqtisadi əsasları əhatəsində göz atılır, hansıki müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin gerçək xüsusiyyətlərini araşdırır. Makroiqtisadi əsaslandırmanın tərəqqisi ilə müəssisənin fəaliyyətinin başlıca məqsədinin müəyyənləşdirilməsinə müvafiq şəkildə onun mühüm funksional idarəetmə rejiminə iqtisadçıların baxış açıları da fərqlənmişdir.

Strateji maliyyə məqsədləri və məqsədli normativlər sisteminin formalaşması strateji prosesin mərhələləri üzrə ardıcıl həyata keçirilir. Bu mərhələlərdən biri maliyyə fəaliyyətinin əsas məqsədinə nail olunmağı təmin edən strateji maliyyə məqsədləri sisteminin formalaşması mərhələsidir. Belə məqsədlər sistemi adətən müəssisənin əhəmiyyətli maliyyə tərəqqisinin dominant istiqamətlərinə əsasən təşəkkül etdirilir.

Maliyyə sərvətlərinin təşəkkül etməsi imkanını göstərən birinci təminat istiqamətdə mühüm əhəmiyyətli məqsəd olaraq şirkətin sırf pul axınlarının ən yüksək səviyyəyə kimi çoxaldılmasının seçilməsi tövsiyə edilir.

İnvestisiya resurslarının bölgüsü və istifadəsinin səmərəliliyini xarakterizə edən İkinci dominant sferada strateji məqsəd kimi müəssisənin investisiyalaşdırılan xüsusi kapitalının rentabelliyyənin maksimum yüksəldilməsi seçilməlidir.

Şirkətin maliyyə müdafiəsinin dərəcəsini göstərən III dominant istiqamətdə mühüm əhəmiyyətli məqsəd olaraq kapitalın strukturunun optimallaşdırılmasını seçmək lazımdır.

Şirkətin maliyyə işlərinin idarə olunması keyfiyyətini göstərən IV dominant istiqamətdə mühüm əhəmiyyətli məqsəd olaraq maliyyə işlərinin effektiv təşkilati idarəetmə strukturunun formalaşması seçilməlidir.

Strateji prosesin sonrakı mərhələsində müəssisənin maliyyə strategiyasında nəzərdə tutulan məqsədləri dəstəkləyən köməkçi sistemin formalaşdırılması həyata

keçirilir. Bu məqsədlər sistemi müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin əsas strateji məqsədlərinin reallaşdırılmasının təmin edilməsinə yönəldilməlidir.

Əsas və köməkçi strateji məqsədlərin formalaşması müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin məqsədli strateji normativlərin hazırlanmasına keçməyə imkan verir. Bu mərhələ formalaşan strateji məqsədlərin kəmiyyətə müəyyənləşdirilməsi tələbini reallaşdırır. Bu mərhələnin prosesində strateji maliyyə məqsədlərinin bütün növləri konkret kəmiyyət göstəricilərində - məbləğdə, inkişaf tempində, struktur proporsiyalarında, reallaşdırma müddətində və s. ifadə olunmalıdır. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin məqsədli strateji normativlərinin hazırlanması prosesində əsas və köməkçi strateji məqsədlər arasında dəqiq qarşılıqlı əlaqənin qurulması bir tərəfdən, onların məqsədli strateji normativlərlə konkretləşdirilməsinin təmin edilməsi isə digər tərəfdən zəruridir. Strateji maliyyə məqsədlərinin formalaşmasının sonuncu mərhələsində onların reallaşdırılması tələbini nəzərə almaqla tam fərdiləşdirilməsinə baxılır. Bu mərhələdə ayrı-ayrı məqsədlərin formalaşmasının düzgünlüyü onların qarşılıqlı maliyyə fəaliyyətinin ayrı-ayrı strateji məqsədlərinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün onlar strateji dövrün intervalları üzrə konkretləşdirilməlidir. Bu konkretləşdirmə prosesində maliyyə fəaliyyətinin məqsədli strateji normativlər sisteminin təqdim edilməsi dinamikliyi, həmçinin vaxta görə onların xarici və daxili sinxronlaşdırılması təmin edilir.

Şirkətin maliyyə strategiyasının istəyinə fərqli metodlarla nail olmaq mümkündür. Sözügedən metodlardan ən əlverişlisi əhəmiyyətli maliyyə istəklərinin təsdiqi prosedurunda ayırd edilir.

Strateji maliyyə qərarlarını qəbul edərkən müəssisə müəyyən məhdudiyyətlər sistemi ilə üzləşir. Bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq müəssisənin fərdi strateji maliyyə qərarlarının qəbulu diapazonu kifayət qədər böyükdür. Bu diapazon strateji maliyyə qərarlarının qəbulu meydanı adlanır.

Təsdiqlənən əhəmiyyətli maliyyə təkliflərinin şirkətin maliyyə tərəqqisinin ən təsirli metodlarının ayırd edilməsində maliyyə menecerlərini cavabdeh olurlar. Uğursuz maliyyə qərarları nəinki strateji maliyyə məqsədlərinin reallaşdırılmasını

pozur, həm də strateji dövrün başlanğıcında qazanılmış müəssisənin maliyyə potensialının səviyyəsini aşağı salır. Ona görə də strateji maliyyə qərarlarının qəbulu müəssisənin gələcək maliyyə inkişafının bütün kompleks problemləri ilə kifayət qədər tanış olan, yüksək ixtisaslı maliyyə menecerlərinə həvalə edilməlidir. Bundan başqa, maliyyə menecerləri hesabına təsdiq olunan əhəmiyyətli maliyyə təklifləri olduqca qarışıqdır, nəticədə müəssisənin iqtisadi və sosial tərəqqisinin xeyli obyektlərinin qeyd edilməsi istənilir.

Müəssisənin strateji maliyyə mövqeyinə və maliyyə inkişafının strateji məqsədlərinə əsaslanaraq strateji maliyyə qərarlarının qəbulu prosesi aşağıdakı dövrlər üzrə yerinə yetirilir:

1. Müəssisənin baş maliyyə strategiyasının seçilməsi;
2. Müəssisənin gələcək maliyyə fəaliyyətinin əsas aspektləri üzrə onun maliyyə siyasətinin formalaşdırılması;
3. Müəssisənin strateji maliyyə imkanları portfelinin formalaşdırılması;
4. Strateji maliyyə alternativlərinin qiymətləndirilməsi və seçilməsi;
5. Müəssisənin strateji maliyyə inkişafı proqramının tərtib edilməsi.

Müəssisənin baş maliyyə strategiyasının seçilməsi ilk növbədə onun qəbul eldiyi baza korporativ strategiyadan asılıdır. Belə asılılıq onunla müəyyən edilir ki, maliyyə strategiyası, onun effektiv reallaşdırılmasını təmin edən, istənilən funksional strategiya növü kimi baza korporativ strategiyaya münasibətə görə təbəçilik xarakteri daşıyır. Müəssisənin baş maliyyə strategiyasının seçilməsi prosesində onun həyat tsiklinin mərhələlərini, mülkiyyətçilərinin maliyyə mentalitetini, maliyyə menecerlərinin inkişaf səviyyəsini nəzərə almaq vacibdir.

Müəssisənin baza korporativ strategiyasının növlərinə uyğun adekvat baş maliyyə strategiyasının növləri sistemi belədir:

Cədvəl 2.1.

Baza korporativ strategiyasının növləri	Baş maliyyə strategiyasının növləri

Sürətli artım	Müəssisənin sürətlə artımının maliyyə dəstəyi strategiyası
Məhdud artım	Müəssisənin dayanıqlı artımının maliyyə təminatı strategiyası
Azalma	Müəssisənin antiböhranlı maliyyə strategiyası

Müəssisənin maliyyə siyasətinin maliyyə fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri üzrə formalaşması çoxsəviyyəli xarakter daşıyır, ilk növbədə maliyyə siyasəti müəssisənin strateji maliyyə inkişafının dominant sferalarının ayrı-ayrı seqmentləri üzrə işlənib hazırlanır.

Strateji maliyyə menecmentində müəssisənin maliyyə siyasətinin üç tipi ayrılır: aqressiv, mülayim və konservativ.

Maliyyə siyasətinin aqressiv tipi onu müşayət edən maliyyə risklərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq maliyyə fəaliyyətində ən yüksək nəticələrə nail olmağa yönəldilən idarəetmə qərarlarının qəbulunun stil və metodunu xarakterizə edir. Belə ki, maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinin səviyyəsi onun ayrı-ayrı parametrləri üzrə adətən maliyyə risklərinin səviyyəsi ilə müşayət olunur.

Maliyyə siyasətinin mülayim tipi maliyyə risklərinin orta səviyyəsində maliyyə fəaliyyətində orta sahə nəticələrinə çatmağa yönəldilən idarəetmə maliyyə qərarlarının qəbulunun stil və metodunu xarakterizə edir. Maliyyə siyasətinin bu tipində hətta yüksək maliyyə nəticələrinin gözlənilməli bir şəraitdə risklərin yüksək səviyyəsilə maliyyə əməliyyatların aparmaqdan müəssisə imtina edir.

Maliyyə siyasətinin konservativ tipi maliyyə risklərinin minimizasiyasına əsaslanan idarəetmə qərarlarının qəbulunun stil və metodunu xarakterizə edir. Müəssisənin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etməklə, maliyyə siyasətinin bu tipi maliyyə fəaliyyətinin kifayət qədər yüksək son nəticələrini təmin etməyə bilər.

Mümkün strateji maliyyə alternativləri portfelinin formalaşdırılması maliyyə fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri üzrə formalaşmış maliyyə siyasətini nəzərə almaqla

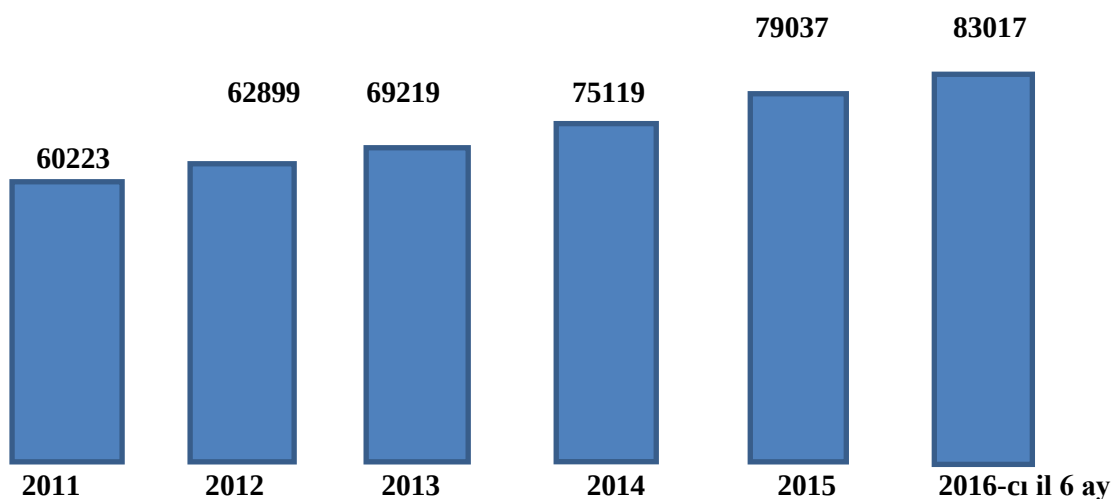
da müəssisənin strateji maliyyə mövqeyi modelinin konkret parametrlərinə əsaslanaraq həyata keçirilir. Bu mərhələdə müxtəlif strateji maliyyə məqsədlərinə nail olmağın bütün mümkün üsullarının siyahısı müəyyənləşdirilir. Mümkün üsullardan hər biri sərbəst maliyyə alternativini ifadə edir, onların məcmusu isə strateji maliyyə alternativlərinin portfelini formalaşdırır.

Ayrı-ayrı alternativlərin qiymətləndirilməsi prosesində müqayisəli maliyyə təhlilinin müasir metodlarından istifadəyə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Strateji maliyyə alternativlərinin seçilməsində istifadə olunan meyarlar sistemi böyük rol oynayır. Belə meyarlara aid etmək olar:

- artım tempi, yaxud xalis pul axınları artımının mütləq məbləği;
- xüsusi kapitalın rentabellik səviyyəsi;
- maliyyə riskinin səviyyəsi.

Strategiyanın işlənilib hazırlanmasının sonuncu mərhələsində müəssisənin strateji maliyyə inkişafı proqramı formalaşdırılır. Belə proqram müəssisənin strateji maliyyə seçiminin əsas nəticələrini əks etdirməli və strateji maliyyə inkişafının dominant sferaları və seqmentləri, həmçinin ayrı-ayrı strateji qərarların reallaşdırılması müddəti üzrə onların sinxronlaşmasını təmin etməlidir.

Cədvəl 2.2. Azərbaycanda kiçik müəssisələrin sayı (2011-2016-cı illər üzrə) {48, 10}

2.2 Kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilində təhlilin rolunun qiymətləndirilməsi

İdarəetmənin mühüm funksiyalarından biri kimi təhlilin rolu və əhəmiyyətini aydınlaşdırmaq üçün “təhlil” anlayışına təsərrüfat subyektinin aid olduğu sosial-iqtisadi sistem kontekstində baxmaq lazımdır.

Məlumdur ki, hər bir təsərrüfat fəaliyyətinə analitik funksiyanın elementləri məxsusdur. Lakin əvvəllər analitik proseduraların formalaşması və sistemləşdirilməsi ənənvi mühasibat uçotunun təşəkkülü və inkişaf prosesi ilə əlaqələndirilirdi. Məsələn, Feodal Britaniyada (XII əsr) təhlil manorial uçot və audit sisteminin tərkib hissəsi, yazılı sistemləşdirilmiş uçot və nəzarətin ilk formalarından biri olmuşdu.

Manorial uçot və audit sistemi əslində nəzarət və informasiya analitik funksiyalarını yerinə yetirirdi. Manorial uçot sistemində idarəetmənin uçot, nəzarət və analitik funksiyalarının formalaşmış və sistemləşdirilmiş qarşılıqlı əlaqəsi təzahür edirdi, həmçinin maliyyə nəzarətinin elementləri vardır. Manorial uçotun nöqsan cəhəti yalnız mənfəəti hesablamaq üçün lazımi məlumatları özündə əks etdirməməsi idi.

Mühasibat uçotunda zəngin informasiyaların əks etdirilməsi və onun doldurulmasında çeviklik analitik hesabatlar üçün də yaxşı imkanlar açır və bazar münasibətləri şəraitində xüsusi aktualıq kəsb edir.

Müəssisə səviyyəsində mühasibat uçotunun tərkib hissəsi kimi sistemli təhlilin banisi olan fransız Jak Savarm (1622-1690-cı illər) sintetik və analitik uçot anlayışlarını işlətmişdi. Həmin illərdə iqtisadi təhlil elementlərinin təşəkkülü və istifadəsi digər ölkələrdə də, xüsusilə İtaliyada müşahidə edilirdi. Savarm ideyasını İtaliya mühasibi Dj. Çarbon (1827-1917-ci illər) dərinləşdirərək mühasibat hesablarının sintetik qurulması və analitik düzülməsi haqda təlim yaratmışdı. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlində tədricən uçotda orijinal istiqamət-balanslaşdırma formalaşdı.

Rusiyada balanslaşdırmanın çiçəklənməsi XX əsrin birinci yarısına təsadüf edir. Balanslaşdırma nəzəriyyəsi, xüsusilə balansın qurulması və təhlilinin metodoloji əsasları A.P. Rudakovski, N.A. Blatov və başqalarının əsərlərində tam normalaşdı.

Uçot çərçivəsində analitik prosedurlarla yanaşı mühasiblər müxtəlif kommersiya və maliyyə hesabatları da aparırdılar. Maliyyə hesabatları kapitalizm cəmiyyətinin yaranması nəticəsində təzahür etmişdi.

İnqilaba qədərki Rusiyada maliyyə və kommersiya hesabatlarının nəzəriyyə və praktikasi tanınmış rus riyaziyyatçısı, maliyyəçisi və mühasibi N.S. Lunskinin əsərlərində inkişaf etdirilmişdi. O, XIX əsrin sonunda kommersiya və maliyyə hesabatlarının nəzəriyyəsi və praktikasi sahəsində məhsuldar işləmişdi.

SSRİ-də planlı sosial təsərrüfatı sisteminin qurulması ilə əlaqədar balansın təhlili və maliyyə hesabatları təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilinə transformasiya oldu. Bu prosesin əsas səbəblərini kapital bazarının ləğv edilməsi, bank sisteminin mərkəzləşdirilməsi və müəssisələrin real müstəqillikdən məhrum olması ilə izah olunurdu. Maliyyə analitik prosedurları plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət prosedurları ilə əvəzləndi ki, bu da kommersiya hesabatlarının rolunun zəifləməsinə, faktiki göstəricilərin plandan kənarlaşmalarının geniş təhlilinə, maliyyə menecmentinin aləti kimi balansın əhəmiyyətinin azalmasına gətirib çıxardı. Bir sözlə, təhlil apararkən mühasibat uçotunun məlumatlarından istifadə olunmurdu, maliyyə təhlili saxtalaşdırıldı və texniki-iqtisadi təhlilə çevrildi. Texniki-iqtisadi təhlilin mahiyyəti faktiki və plan göstəriciləri arasında kənarlaşmaların səbəblərini aşkara çıxarmaqdan ibarət idi.

Balans təhlilinin təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilinə transformasiyası XX əsrin 30-cu illərində olmuşdu. Həmin vaxt mühasibat uçotuna metodoloji və metodik rəhbərlik, təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət Maliyyə Xalq Komissarlarına həvalə edilmişdi. Keçən əsrin 40-cı illərində müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili üzrə (S.K. Tatur və b.) və 70-ci illərdə təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili nəzəriyyəsi üzrə (M.İ. Bakanov və b.) kitablar nəşr olunmağa başlandı. Sonradan “Təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili” fənni “Balansın təhlili” ilə əvəz edildi. Bu fənn iqtisadiyyata

münasibətdə yeni ideologiyayı və iqtisadiyyatın idarə edilməsində dövlətin rolunu ifadə etdirirdi.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq mühasibat uçotunun əhəmiyyəti artdı və analitik işin mühüm elementi kimi maliyyə təhlilinə yenidən qayıdıldı. Maliyyə təhlili maliyyə menecmentinin ayrılmaz tərkib hissəsidir, onun icraçıları mühasiblər və maliyyə menecerləridir, istifadəçiləri isə həmin müəssisənin fəaliyyəti ilə maraqlanan və daxili informasiya bazasından istifadəyə icazəsi olmayan fiziki və hüquqi şəxslərdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərin məxfi (gizli) saxlanması vacibdir. Məhz buna görə təsərrüfat subyektlərinin informasiya bazası uçot və mikroiqtisadi təhlil sistemində mahiyyətə iki bloka ayrılır: ümumi aydın informasiyalar; məhdud aydın informasiyalar. Birinci blokla maliyyə uçotu və maliyyə təhlili prosedurları, ikinci blokla idarəetmə uçotu və müəssisədaxili təhlil prosedurları əlaqədardır.

Maliyyə təhlilinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir [7, s.42-43]

- müəssisənin əmlakı və maliyyəsinin müasir vəziyyəti xarakterizə olunur;
- müəssisənin tədiyyə qabiliyyəti, maliyyə dayanıqlığı və rentabellik göstəriciləri üzrə qiymətləndirilməsi aparılır;
- ümumən aydın informasiyalara əsaslanır;
- taktiki və strateji xarakterli qərarların informasiya təminatı;
- təhlilin nəticələrini istənilən istifadəçilər üçün açıq olması;
- hesab-analitik prosedurların tərkibi və məzmunun uyğunlaşdırma imkanı;
- meyarlar sistemində pul ölçüsünün dominantlığı;
- təhlilin yekunlarının yüksək etibarlıq səviyyəsi.

Maliyyə təhlili müəssisənin iqtisadi potensialından istifadənin vəziyyətini və səmərəliliyini qiymətləndirmək, həmçinin idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün nəzərdə tutulan maliyyə xarakterli etibarlı informasiyalara əsaslanan analitik prosedurların məcmusudur.

Maliyyə təhlilinin nəticələri mülkiyyətçiyə (səhmdara), kreditorlara, investorlara, vergi xidmətlərinə, malgöndərənlərə, menecərə və müəssisənin rəhbərinə lazımdır.

Maliyyə analizinin qayəsi şirkətin maliyyə durumunu obyektiv formada nümayiş etdirən mühüm parametrləri, başqa sözlə aktiv və passivlərin quruluşunda,

ılebitor və kreditor borclarında, mənfəətdə və ziyanın daxilində müşahidə edilən yenilikləri təsbit etməkdən ibarətdir. Maliyyə analizinin lokal məqsədlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- müəssisənin maliyyə vəziyyətinin öyrənilməsi, qiymətləndirilməsi;
- maliyyə vəziyyətində baş verən dəyişikliklərin aşkara çıxarılması;
- maliyyə vəziyyətində dəyişiklikləri yaradan amillərin müəyyən edilməsi;
- maliyyə vəziyyətinin inkişaf meyllərinin proqnozlaşdırılması.

Maliyyə menecerini həm müəssisənin cari maliyyə vəziyyəti və həm də onun perspektiv İnkişafı haqqında analitik informasiyanın həcmi və keyfiyyəti maraqlandırır. İstehsal, təchizat, maliyyə, investisiya və innovasiya sferasında düzgün qərar qəbul etməkdən ötrü müəssisənin rəhbəri ilkin informasiyaların toplanması, təhlili və ümumiləşdirilməsi məsələsini həmişə diqqət mərkəzində saxlayır.

Təhlil obyektini kimi müxtəlif sosial-iqtisadi sistemlər və onların elementləri: region, ölkə, müəssisə, büdcə təşkilatı, bazar və bazar seqmenti çıxış edə bilər, təbii ki, həmin obyektlərin sferası və prinsipləri maliyyə münasibətləri və pul axınları mövqeyindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bununla əlaqədar olaraq maliyyə təhlilinə iki aspektdə baxmaq olar: mütəxəssislərin və müəssisədə İşləyənlərin mövqeyindən; müəssisənin fəaliyyəti ilə maraqlanan kənar şəxslərin mövqeyindən. Birinci halda müəssisədaxili maliyyə təhlili haqqında, ikinci halda isə xarici maliyyə təhlili haqqında söhbət gedə bilər.

Müəssisədaxili maliyyə təhlili müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi sistemində analitik prosedurların məcmusudur. Bu təhlil növünə müəssisə

menecerinin mövqeyindən baxılır, onun məqsədi investisiya-maliyyə xarakterli qərarların analitik əsaslandırılması vasitəsilə müəssisənin maliyyə modelini optimallaşdırmaqdan ibarətdir. Müəssisədə mühasibat uçotu strukturca maliyyə və idarəetmə uşotuna ayrılmağına görə müəssisədaxili maliyyə təhlili xərclərin idarə edilməsi üzrə qərarların analitik əsaslandırılması funksiyasını yerinə yetirir. Çox vaxt müəssisədaxili maliyyə təhlili xərclərin idarə edilməsi sisteminin optimallaşdırılması imkanını aşkara çıxarmaq vasitəsi kimi dəyərləndirilir.

Xarici maliyyə təhlili təsərrüfat subyektlərinin investisiya və kontragent cəlbəediciliyinin qiymətləndirilməsi üzrə analitik prosedurların məcmusudur. İnvestisiya cəlbəediciliyi dedikdə müəssisəyə kapital formasında pul vəsaiti qoyuluşunun məqsədyönlülüüyü başa düşülür. Kontragent cəlbəediciliyi dedikdə isə müəssisə ilə işgüzar münasibətlərin qurulmasının mümkünlüyü, əsaslı, etibarlı və effektiv olması başa düşülür. Xarici maliyyə təhlili texniki planla müəssisənin iqtisadi potensialının müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri barədə maliyyə xarakterli aydın informasiyalara əsaslanan analitik prosedurların məcmusunu ifadə edir.

Daxili və xarici maliyyə təhlili çərçivəsində bütün analitik prosedurları şərti olaraq iki bloka ayırmaq olar: maliyyə hesabatlarının təhlili; İnvestisiya-maliyyə xarakterli qərarların analitik əsaslandırılması. Müəssisədaxili maliyyə təhlili sistemində ikinci blok və xarici maliyyə təhlili sistemində isə birinci blok prioritetlik təşkil edir. Birinci blokun mahiyyəti müəssisənin əmlakı və maliyyə vəziyyəti barədə mülahizə formalaşdırmaqdır, ikinci blokun mahiyyəti isə müəssisənin maliyyələşdirilməsi və investisiyalaşdırılması üzrə optimal qərarların qəbul edilməsidir.

Birinci blok çərçivəsində xarici investorlar və kreditorlar müəssisənin İnvestisiya və kontragent cəlbəediciliyini qiymətləndirir, həmin müəssisəyə vəsait qoyulmasının məqsədyönlülüüyü və müəssisə ilə işgüzar münasibətlərin qurulmasının mümkünlüyü üzrə qərar qəbul edilir, ikinci blok maliyyə menecerini daha çox maraqlandırır, müəssisənin maliyyə modelinin optimallaşdırılması və

iqtisadi potensialının artırılması üzrə qərarların əsaslandırılması üçün istifadə olunur.

Ümumiyyətlə, maliyyə təhlili maliyyə menecmentinin ayrılmaz tərkib hissəsi olub maliyyə hesabatı şəklində uçot informasiyalarına və idarəetmə uçotunun məlumatlarına əsaslanır, faktiki göstəriciləri planla və standartlarla müqayisə etməyə, daxili audit aparmağa, düzgün idarəetmə qərarlarının qəbuluna imkan verir.

Təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətinin təhlilinin köməyi ilə maliyyə dayanıqlığını obyektiv qiymətləndirmək, maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyini müəyyənləşdirmək, mümkün maliyyələşdirmə məhbəllərini aşkara çıxarmaq mümkündür.

Maliyyə resurslarının mövcudluğu, yerləşdirilməsi və istifadəsi haqqında informasiyaların dərinlən təhlili vasitəsilə müəssisənin maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək olar. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti malgöndərənlər, istehlakçılar, vergi orqanları, banklar və digər tərəfdaşlar ilə qarşılıqlı münasibətlərin qurulması prosesində formalaşır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi və müflisləşməyə qarşı vaxtında tədbirlərin həyata keçirilməsi baxımından həm sahibkarlar üçün və həm də bütün tərəfdaşlar üçün maliyyə təhlilinin rolu və əhəmiyyəti xeyli artır. Hadisələrin sonrakı inkişafını proqnozlaşdırmaq və xoşagəlməz meyllərin vaxtında qarşısını almaq, yaxud zəifləmək üçün kəskin dəyişikliklərin səbəblərinin aşkara çıxarılması vacibdir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biri onun tədiyyə qabiliyyətidir. Müəssisənin tədiyyə qabiliyyəti dedikdə bağlanmış müqaviləyə uyğun malgöndərənlərin ödəniş tələbinin vaxtında yerinə yetirilməsi, kreditin qaytarılması, heyətə əmək haqqının verilməsi, büdcəyə köçürmələrin aparılması qabiliyyəti başa düşülür.

Hər hansı təsərrüfat əməliyyatının həyata keçirilməsi nəticəsində maliyyə vəziyyəti dəyişməz qala bilər, yaxud pisləşər, yaxşılaşar. Daha doğrusu, müəssisənin

maliyyə vəziyyəti dayanaqlı, dəyişkən və böhranlı ola bilər. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti onun istehsal, kommersiya və maliyyə fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirir.

Maliyyə vəziyyətinin kompleks təhlili daxili və xarici amillərin neqativ təsirinin aradan qaldırılması üzrə düzgün qərarın qəbuluna imkan verir. Sistemli maliyyə-iqtisadi təhlilin köməyi ilə müəssisənin maliyyə vəziyyətinin və investisiya həllediciliyinin proqnozlaşdırılması və planlaşdırılması, reyting qiymətləndirilməsi müasir sistemini işləyib hazırlamaq mümkündür. Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili onun bazarda mövqeyini müəyyənləşdirməyə, ölkədə, regionda və sahədə ümumi iqtisadi situasiyanı qiymətləndirməyə imkan verir. Məhz ona görə müəssisənin rəhbəri iqtisadçılar, maliyyəçilər, mühasiblər və auditorlar ilə birgə antiböhranlı idarəetmənin mühüm elementi kimi maliyyə vəziyyətinin kompleks təhlili sistemini tətbiq etməlidir.

Xarici mühitin təhlili aşağıdakı parametrlər üzrə aparılır:

- əmtəə və xidmətlərin qiymət dinamikasının öyrənilməsi;
- vergiqoyma, bank kreditləri və depozitləri üzrə faiz dərəcəsi, emissiya qiymətli kağızların məzənnəsi;
- əmtəə və maliyyə bazarlarında rəqiblərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

Aparılan təhlil nəticəsində mümkün alternativ qərarlar müəyyənləşdirilir və qiymətləndirilir. Qəbul edilən qərarların keyfiyyəti onların analitik əsaslandırılması səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti haqqında İnformasiyaların mənbəyi açıq mühasibat uçotudur. Mühasibat uçotuna məlumatları təsərrüfat subyektlərinin investisiya və maliyyə fəaliyyəti üzrə operativ qərarların qəbulu üçün ilkin baza sayılır.

Maliyyə təhlilinin köməyi ilə müəssisənin qısamüddətli və uzunmüddətli maliyyələşdirilməsi, səhmdarlara dividend ödənilməsi və iqtisadi artım ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması üzrə qərarlar qəbul edilir. Hazırda İstifadəçiləri, xüsusilə xarici istifadəçiləri müəssisənin maliyyə fəaliyyəti haqqında beynəlxalq standartlara uyğun tanı və real informasiyalarla təmin edilməsi zəruriyyətə çevrilib.

Bu baxımdan müəssisələrin informasiya təminatı pul vəsaitlərinin hərəkəti, mənfəətin formalaşması və bölgüsü üzrə əsaslandırılmış idarəetmə qərarlarının qəbuluna imkan yaradan istiqamətdə təşkil edilməlidir.

Açıq mühasibat uçotunun məlumatlarına əsaslanan maliyyə təhlili xarici təhlilin əlamətlərini əks etdirir. Belə ki, müəssisənin fəaliyyəti haqqında informasiyalarla maraqlanan xarici tərəfdaşlar maliyyə təhlilinin nəticələrindən istifadə edirlər. Açıq mühasibat uçotunda təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti haqqında məhdud həcmdə məlumatlar olduğuna görə maliyyə təhlilinin köməyi ilə onun fəaliyyətinin bütün tərəflərini ətraflı qiymətləndirmək mümkün deyil. Xarici maliyyə təhlilinin səciyyəvi xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- təhlil subyektlərinin fəaliyyəti haqda informasiyadan istifadəçilərin müxtəlif olması;
- təhlil subyektlərinin məqsəd və maraqlarının fərqli olması;
- nümunəvi metodikalardan, uçot və hesabat standartlarından istifadə edilməsi;
- təhlilin yalnız müəssisənin açıq xarici hesabatına yönəldilməsi;
- müəssisənin işi haqda informasiyanın istifadəçiləri üçün təhlilin nəticələrinin maksimum açıq olması.

Müəssisənin tərəfdaşlar xarici maliyyə təhlilini aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirirlər:

- maliyyə dayanaqlığının, balansın likvidliyinin və tədiyyə qabiliyyətinin təhlili;
- aktivlərdən, xüsusi və borc kapitaldan istifadənin səmərəliliyinin təhlili;
- mənfəətin mütləq göstəricilərinin öyrənilməsi;
- gəlirliliyin nisbi göstəricilərinin təhlili;
- müəssisənin maliyyə vəziyyətinin ümumi qiymətləndirilməsi.

Daxili maliyyə təhlilini apararkən informasiya mənbəyi kimi açıq mühasibat uçotunun məlumatlarından əlavə həm də sintetik mühasibat uçotunun məlumatlarından, müəssisədə olan normativ və plan informasiyalarından istifadə

edilir. Təhlilin əsas məzmunu müəssisə rəhbəri üçün prinsipal əhəmiyyət kəsb edən digər aspektlərlə, məsələn ehtiyatların vəziyyətin öyrənilməsi, debitor və kreditor borclarının, qısamüddətli və uzunmüddətli maliyyə qoyuluşunun dinamikasının təhlili kimi məlumatlarla tamamlana bilər.

İdarəetmə təhlilinin spesifik əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- təhlilin nəticələrinin müəssisənin rəhbərinin marağına yönəldilməsi;
- təhlil üçün maksimum həcmdə informasiyadan istifadə;
- təhlilin kompleksliyi, yəni müəssisənin fəaliyyətinin bütün aspektlərinin öyrənilməsi;
- qərarın qəbulu məqsədilə planlaşdırma, uçot və təhlil sisteminin qarşılıqlı hərəkəti;
- kommersiya sirrinin mühafizəsi üçün təhlilin nəticələrinin maksimum qapalı saxlanması.

Biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsi sferasından asılı olmayaraq onun son məqsədi dəyişməz qalır, istənilən biznesin əsas məqsədinə nail olmaq üçün idarəetmə qərarlarının müxtəlifliyini üç aspektlə ifadə etmək olar:

- qoyulan resurslar (kapital) üzrə qərar;
- həmin resursların köməyi ilə həyata keçirilən tədbirlər;
- reallaşdırılan tədbirlərin (maliyyə əməliyyatları, investisiya layihələri və s. üzrə) iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Maliyyə və investisiya qərarlarının vaxtında və keyfiyyətlə əsaslandırılması sahibkarlıq fəaliyyətinin istənilən sferasında kompleks maliyyə təhlilinin məzmununu xarakterizə edir.

2.3 Azərbaycan müəssisələrində maliyyə menecmenti sistemində investisiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili və onun təhlili

2016 ci il 6 dekabr tarixində qəbul olunmuş Strateji Yol Xəritəsində biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və KOS-ların dair bir sıra məsələlər öz əksini tapmışdır. Belə ki, iqtisadiyyatın neftdən asılılığının minimuma endirilməsi, KOS-a

əsaslanan rəqabətcabiliyyətli istehsal potensialının artırılması istiqamətində tədbirlərin reallaşdırılması zəruriyyəti xüsusi diqqət mərkəzindədir. Bu səbəbdən biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması yönümsə islahatları davam etdirmək əsas strateji hədəflərdən biri kimi müəyyən olunmuşdur və bu hədəflərə nail olmaq üçün dövlət-sahibkar əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, biznes və investisiya mühitinin dəstəklənməsi labüddür.

Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiyalar daşınmaz və daşınan əmlaka, intellektual mülkiyyətə, əşya hüququna və digər qiymətli vasitələrə kreditlər və qiymətli kağızlar şəklində qoyuluşlardır. Maddi aktivlərin alınmasına yönəldilən investisiya real və ya birbaşa investisiyalara (yəni maşın, avadanlıq, xammal-material entiyatları, müəssisələrin tikilməsi və s.), qiymətli kağızların alınmasına yönəldilən pul vəsaitləri isə-portfel investisiyalarına aid edilir. Kiçik və orta müəssisələrində aparılan yenidənqurma, genişləndirmə, texniki təminatın genişləndirilməsi, avadanlıq və texnologiyaların alınması, informasiya-kommunikasiya vasitələrinin tətbiq edilməsinə çəkilən xərclərin məcmusu isə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar adlanır.

Cədvəl 2.3.

Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici, daxili investisiyalar və maliyyə kreditləri, (mln.ABŞ dolları) [12, 352]

İllər	Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşunun cəmi	O cümlədən				
		Daxili İnvestisiyalar	Xarici İnvestisiyalar	Onlardan:		
				Maliyyə kreditləri	Neft sənayesi	Birgə müəssisələr və xarici firmalar
2005	544,0	168,9	375,1	220,4	139,8	14,9
2006	932,0	311,5	625,0	101,5	416,2	102,8
2007	1694,3	387,2	1307,3	196,3	780,1	330,9
2008	1932,2	460,2	1472,0	120,0	891,8	460,2
2009	1571,0	479,9	1091,1	336,2	544,5	210,4
2010	1441,4	514,4	927,0	262,9	546,1	118,0
2011	1561,8	470,0	1091,8	192,0	820,5	79,3
2012	2796,6	561,7	2234,9	223,0	1693,0	318,9
2013	4326,2	955,2	3371,0	238,3	2972,4	250,1
2014	5922,7	1347,2	4575,2	293,0	4088,1	104,2
2015	7118,5	2225,3	4893,2	698,4	3799,9	230,5

2016	8300,4	3247,6	5052,8	983,5	3422,3	368,4
2005 2016-cı illərdə cəmi:	38141,3	11129,1	27016,7	3865,5	20114,7	2588,6

Tədqiq edilən sahənin investisiya təminatının mövcud vəziyyətini öyrənmək üçün ölkəmizin sənaye sektoruna və onun əsasını təşkil edən əsas kapitala investisiya yönümünü mülkiyyət formaları, iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə təhlil etmək, investisiyalardan maliyyə mənbələri üzrə istifadə səviyyəsinə qiymət verməklə müvafiq ehtiyat imkanlarını aşkara çıxarmaq vacibdir. İlk növbədə ölkəmizin sənaye sektoruna yönəldilən investisiyalar və onlardan istifadə səviyyəsini nəzərdən keçirək (cədvəl 2.14). Cədvəl materiallarının təhlilindən belə aydın olur ki, 2010-2015-ci illərdə bütün sənayeyə 18501,5 mln. manat AZN yönəldilmişdir ki, onun da 14844,6 mln. manatı və ya 80,3%-i xarici, qalan 19,7%-i isə daxili investisiyalardır. Bu investisiyaların yalnız 622,6 mln. manatı və yaxud 3,4%-i emal sənayesinə sərf edilmişdir ki, onların da 234,3 mln. manatı və ya 37,6%-i xarici, 62,4%-i isə daxili investisiyalar təşkil etmişdir. Həmin illərdə sənayenin cəmi 21,0 mln. manat o cümlədən 3,2 mln. manat xarici investisiya) investisiya yönəldilmişdir ki, bu da emal sənayesinə qoyulmuş sərmayənin 1,0%-ni təşkil edir.

Cədvəl 2.4.

Azərbaycanda sənaye sektoruna yönəldilən investisiyalar və onlardan istifadə

(mln. manat) [13,48]

	İllər						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bütün sənaye üzrə cəmi	659.6	825.6	1630	3005	3916	4170	4295
Onlardan:							
Xarici investisiyalar	463	696.6	1485	2648	3337	3350	3045
Daxili investisiyalar	196.6	129.3	144.4	357	579	820	1250
Emal sənayesi üzrə cəmi:	80.1	62.5	28.3	77.8	145.8	115.8	112.3
Onlardan:							
Xarici investisiyalar	40.5	40.8	7.9	15.7	75.7	35.9	17.8
Daxili investisiyalar	39.6	21.7	20.4	62.1	70.1	79.9	94.4
sənaye sahələri üzrə cəmi:	1.3	1.3	3.5	2.8	3.3	5.6	3.2
Onlardan:							

Xarici investitsiyalar	0.04	0.04	2.5	0.1	0.02	0.3	0.07
Daxili investisiyalar	1.26	1.26	1.0	2.7	3.2	5.3	3.1
sənaye sahələrinə yönəldilən investisiyaların email sənayesindəki xüsusi çəkisi,(%)	0.2	0.2	0.2	0.1	0.08	0.1	0.1

2010-2016-cı illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına 38,2 mlrd, dollar İnvestisiya qoyulmuşdur ki, onun da 70%-dən çoxu əsas kapitalla yönəldilmişdir. Əsas kapitalla yönəldilmiş daxili və xarici İnvestisiyalar haqqında məlumat cədvəl 2.15-də verilmişdir. Onun məlumatlarından aydın olur ki, 2016-cı ildə 2010-cu illə müqayisədə əsas kapitalla investisiya qoyuluşu 6,4 dəfə, o cümlədən daxili investisiya 6,3 dəfə, xarici investisiya isə 6,6 dəfə artmışdır. Əgər 2005-ci ildə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların 65,5%-i daxili, 34,5%-i isə xarici investisiyalar, 2010-cu ildə uyğun olaraq 47,6% və 52,4% olmuşdursa, 2016-cı ildə həmin nisbət bir qədər dəyişərək 46,5% və 53,5% təşkil etmişdir. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaları mülkiyyət növləri üzrə təhlil edərkən aydın olur ki, 2005-ci ildə həmin vəsaitin 58,3%-i dövlət, 41,7%-i isə qeyri-dövlət sektoruna (onlardan 32,8%-i xarici və müştərək müəssisələrin payına düşür) yönəldiyi halda, 2010-cı ildə həmin nisbət uyğun olaraq: 41,7%; 58,3%; (40%); 2016-cı ildə isə 31,1% i 68,9% (55,3%) təşkil etmişdir. Nəticədə, qeyri-dövlət sektorunda əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi 41,7%-dən 68,9%-ə, o cümlədən: xüsusi mülkiyyət üzrə 8,9%-dən 13,4% ə, xarici və müştərək müəssisələr üzrə isə 32,8%-dən 55,3%-ə qədər yüksəlmişdir (cədvəl 2.16). Təhlil dövründə ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunmuş xarici investisiyaların məbləği 27,0 mlrd. ABŞ dolları və ya ümumi investisiyanın 71,1%-ni təşkil etmişdir.

Cədvəl 2.5.

İllər	İnvestisiyaların cəmi, min. manat AZN		O cümlədən			
	Həcmi, min manat	Xüsusi çəkisi, %-lə	Daxili investisiya		Xarici investisiya	
			Həcmi, min manat	Xüsusi çəkisi, %-lə	Həcmi, min manat	Xüsusi çəkisi, %-lə
2005	228	100	149.3	65.5	78.7	34.5
2006	644.5	100	267.7	41.5	376.9	58.5
2007	910.2	100	308.7	33.9	601.5	66.1

2008	1102.4	100	356.1	32.3	746.3	67.7
2009	928.5	100	395.2	42.6	533.3	57.4
2010	967.8	100	460.3	47.6	507.5	52.4
2011	1170.8	100	437.7	37.4	733.1	62.6
2012	2107.0	100	546.0	25.9	1561.0	74.1
2013	3786.4	100	938.3	24.8	2848.0	75.2
2014	4922.8	100	1324.0	26.9	3598.8	73.1
2015	5770.0	100	2105.0	36.5	3665.0	63.5
2016	6234.5	100	2901.4	46.5	3333.1	53.5

Azərbaycanda əsas kapitalla yönəldilmiş daxili və xarici investisiyalar [14, 50]

Əsas kapitalla investisiyaların maliyyə mənbələri üzrə istifadə edilməsi (formalaşması) səviyyəsinə diqqət yetirərkən aydın olur ki, əgər 2010-ci ildə investisiyalann 71,2%-i müəssisə və təşkilatların öz, vəsaiti, 13,6%-i bank kreditləri, 2,9%-i büdcə vəsaitləri hesabına təmin edilmişdirsə, 2014-cü ildə həmin nisbət uyğun olaraq: 85,6%, 5,4% və 2,4%; 2006-cı ildə isə 70,7%; 6,8% və 14,2% təşkil etmişdir. Əsas kapitalla yönəldilən investisiyada 2010-ci ilə nisbətən 2016-cı ildə büdcə vəsaitlərinin xüsusi çəkisinin kəskin artması (11,3%) ölkə ərazisində geniş miqyaslı sosial infrastruktur obyektlərinin (məktəblərin, yolların, körpülərin, əlillər üçün yaşayış evlərinin və s.) tikintisi ilə əlaqədar olmuşdur.

Cədvəl 2.6.

Mükiyyət növləri üzrə Azərbaycanda əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar (ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, %-lə) [14,29]

İllər	Cəmi	O cümlədən, mülkiyyət növləri üzrə		Onlardan:		
		Dövlət	Qeyri dövlət	Xüsusi	Xarici və müştərək müəssisələr	Bələdiyyələr
2005	100	58.3	41.7	8.9	32.8	-
2006	100	38.0	62.0	10.5	51.5	-
2007	100	27.6	72.4	9.4	63.0	-
2008	100	32.2	67.8	6.0	61.8	-
2009	100	47.0	59.3	16.9	42.4	-
2010	100	41.7	58.3	18.3	40.0	-
2011	100	26.1	73.9	16.7	57.2	-
2012	100	18.7	81.3	13.1	68.2	0.0
2013	100	14.8	85.2	8.3	76.9	0.0
2014	100	9.3	90.7	11.7	79.0	0.0
2015	100	16.2	83.8	15.4	68.3	0.1
2016	100	31.1	68.9	13.4	55.3	0.2

2013-cü ildən başlayaraq əsas kapitala bank kreditlərinin büdcədən kənar vəsaitlərin çoxalması bir tərəfdən bank-kredit sisteminin işinin təkmilləşməsindən, digər tərəfdən isə real sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədardır. 2010-2016-cı illər ərzində müəssisə və təşkilatların əsas kapitala yönəltdiyi investisiyaların həcmi 689,2 mln. manatdan 4767,0 mln. manata çatmış və yaxud 6,9 dəfə artmışdır. Lakin 2016-cı ildə əvvəlki ilə nisbətən həmin vəsaitlərin 7,6% azalması müəssisələrin aşağı rentabelli işləməsi və onların anbarlarında böyük həcmdə hazır məhsul qalığı ilə əlaqədar olmuşdur (cədvəl 2.17). Qeyd edildiyi kimi, 2005-2016-cı illərdə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların orta hesabla 61,6%-i xarici investisiyalardır. Həmin vəsaitin ölkələr üzrə həcmi qiymətləndirərkən aydın olur ki, uzaq xarici ölkələr bu prosesdə daha fəal iştirak edirlər.

Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, 2012-2016-cı illər ərzində Böyük Britaniya şirkətinin ölkə iqtisadiyyatında əsas kapitala yönəltdiyi İnvestisiyanın məbləği 512,6 mln. manatdan 1547,7 mln. manata və ya artım 3 dəfə, ABŞ şirkətlərinin vəsaitləri 346,5 mln. manatdan 574,6 mln. manata (1,65 dəfə), Yapon şirkətlərinin vəsaiti 206,8 mln. manatdan 252,6 mln. manata (1,23 dəfə), Norveç firmaları 99,3 mln. manatdan 225,3 mln. manata (2,27 dəfə), Türkiyə şirkətlərinin vəsaiti 199,6 mln. manatdan 215,3 mln. manata (7,9%), Almaniya şirkətlərinin vəsaiti 5,2 mln. manatdan 214,4 mln. manata (41,2 dəfə) artmışdır. Bütünlükdə qeyd edilən illər ərzində Böyük Britaniya şirkətləri əsas kapitala 6987,0 mln. manat, ABŞ 2871,1 mln. manat, Yaponiya 1353,0 mln. manat, Norveç - 1010,5 mln. manat, Almaniya 335,5 mln. manat. Səudiyyə Ərəbistanı 306,4 mln. manat, Fransa 63,2 mln. manat, Türkiyə 1186,9 mln. manat, İran 67,0 manat, BƏƏ 86 mln. manat, İtaliya 39,3 mln. manat və Rusiya 340,3 mln. manat investisiya yönəltdi. Həmin ölkələrlə yanaşı Sinqapur, İsveçrə, Lüksemburq, Avstriya, Yunanıstan, Çin və digər ölkələr də Azərbaycanda əsas kapitala bu və ya digər məbləğdə investisiya qoymuşlar.

Cədvəl 2.7.

Azərbaycanda investisiyadan maliyyə mənbələri üzrə istifadə edilməsi (fəaliyyətdə olan faktiki qiymətlə) [14, 31-34]

Maliyyə məntəqələri	2010		2013		2014		2015		2016	
	Həcmi min. manat	Ümumi həcmdə Xüsusi çəkisi, %	Həcmi min. manat	Ümumi həcmdə Xüsusi çəkisi, %	Həcmi min. manat	Ümumi həcmdə Xüsusi çəkisi, %	Həcmi min. manat	Ümumi həcmdə Xüsusi çəkisi, %	Həcmi min. manat	Ümumi həcmdə Xüsusi çəkisi, %
Əsas kapital investisiyaların cəmi	967.8	100	3786.4	100	4922.8	100	5769.8	100	6234.5	100
O cümlədən maliyyə mənbələri üzrə										
Müəssisə və təşkilatların öz vəsaiti	689.2	71.2	3108.1	82.1	4213.7	85.6	4767.0	82.6	4407.6	70.7
Əhalinin şəxsi vəsaiti	45.3	4.7	122.2	3.2	216.1	4.4	331.8	5.7	239.1	3.8
Bank kreditləri	131.9	13.6	187.3	5.0	268.3	5.4	372.1	6.4	425.0	6.8
Büdcə vəsaitləri	284	2.9	110.6	2.9	118.5	2.4	193.6	3.4	883.5	14.2
Başqa təşkilatların borc vəsaitləri	12.3	1.3	-	-	-	-	-	-	-	-
Büdcədən kənar fondların vəsaiti	8.3	0.9	26.5	0.7	13.2	0.3	72.7	1.3	257.7	4.1
Sair vəsaitlər	52.6	5.4	231.8	6.1	93.0	1.9	32.8	0.6	21.5	0.4

Nəticədə, xarici ölkələr üzrə əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyaların xüsusi çəkisi baxımından 2016-cı ildə Böyük Britaniyanın payı 46,4%; ABŞ - 7,2%; Yaponiya - 9.8%; Norveç - 6.8%; Türkiyə - 6.5%; Almaniya - 6,4%; Səudiyyə Ərəbistanı - 2,1%; İsrail - 1,3%; Fransa - 0,6% təşkil etmişdir. Uzun illərdir ki, əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların həcminə görə adlan sadalanan ölkələr ilk onluqda yerlərini az dəyişmişlər. Ayrı-ayrı illərdə Böyük Britaniya, Yaponiya və Almaniyanın firmaları həmin prosesdə daha fəal iştirak etmişlər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 2017-ci ilin əvvəlinə olan məlumata görə Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən 863 xarici və müştərək müəssisənin 103-ü Böyük Britaniya, 30-u ABŞ-ı, 6-sı Norveç, 291- Türkiyəni, 23- i Almaniyanı, 11-i Fransanı, 21-i İranı, 484 Rusiyam, 10-u Gürcüstanı və s, təmsil edirlər. Təkcə 2016- cı ildə həmin xarici və müştərək müəssisələr tərəfindən ƏDV-si və aksiz nəzərə alınmadan 12103,1 mln. manatlıq məhsul istehsal edilmiş, xidmət göstərilmişdir.

Ölkəmizdə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların texnoloji quruluşuna qiymət verərkən aydın olur ki, 2005-ci ildə həmin investisiyaların 50,4%-i tikinti-quraşdırma işlərinə, 31,7%-i maşın, avadanlıq və inventarların alınmasına və 17,9%-i isə sair işlərə sərf edilmişdir. 2010-cı ildə həmin nisbət uyğun olaraq: 42,6%; 23,5% və 33,9%; 15,9% və 51,3% təşkil etmişdir. Son iki ildə sair xərclərə yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisinin artması bütünlükdə əsas vəsaitlərin aktiv hissəsinin yeniləşməsinə öz mənfi təsirini göstərmişdir.

Ölkəmizdə iqtisadi sahələr üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların 2000-2006-cı illər üzrə dinamikası cədvəl 2.18-də əks etdirilmişdir. Cədvəlin təhlilindən aydın olur ki, 2010 - 2016-cı illərdə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların respublika üzrə həcmi 6,4 dəfə, o cümlədən sənayedə 6,5 dəfə artdığı halda emal sənayesində artım cəmi 40%; o cümlədən kimya sənayesi, rezin və plastmas istehsalında 56% artmışdır.

Bütünlükdə, sonuncu sahənin əsas kapitalına qeyd edilən 7 il ərzində cəmi 31 mln. manat AZN yönəldilmişdir ki, bu da bütün emal sənayesinə yönəldilən investisiyanın 6,3%-nı təşkil etmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, respublikamızın iqtisadiyyatının sahələrində olduğu kimi, onun iqtisadi regionlarında da əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların məbləği qeyri-bərabər olmuşdur. Məsələn, 2016-cı ildə əsas lyapıala yönəldilmiş 3264,5 mln. manatlıq investisiyanın 4519,4 mln. manatı və yaxud 72,5%-i Bakı şəhərinin, 235,4 mln. manatı və yaxud 3,8%-i Sumqayıt şəhərinin, 190,5 mln. manatı və yaxud 3,1 %-i Naxçıvan MR, 51 mln. manatı və yaxud 0,8%-i Gəncə şəhərinin, 85,9 mln. manatı və yaxud 1,4%-i Xaçmaz rayonunun payına düşür.

Cədvəl 2.8.

Azərbaycanda İqtisadi sahələr üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar (fəaliyyətdə olan faktiki qiymətlə) (mln. manat AZN) [14, 41-45]

İqtisadiyyatın sahələri	İllər						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların cəmi:	367.8	1170.8	2107.0	3786.4	4922.8	5770.0	6234.5

O cümlədən							
Sənaye üzrə cəmi:	659.6	825.9	1629.6	3004.7	3915.8	4170.0	4294.6
Onlardan:							
Mədənçıxarma sənayesi	481.1	672.0	1438.8	2744.7	3706.7	3730.3	3885.7
Xam nefti və təbii qaz hasilatı, bu sahədə xidmətlərin göstərilməsi	481.1	672.0	1438.2	2744.6	3679.3	3729.3	3884.9
Emal sənayesi	80.1	62.5	28.3	77.8	14.6	115.8	112.4
Metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	2.5	22.1	2.1	21.4	10.1	7.5	4.4
Maşın və avadanlıq istehsalı	3.7	0.3	0.2	0.5	0.7	11.2	0.5
Elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıq istehsalı	0.04	0.2	0.1	0.5	7.0	1.6	4.6
Kimya sənayesi, rezin və plastmas istehsalı	2.5	1.7	3.6	5.75	6.0	7.5	3.9

Beləliklə, ölkə sənayesinin fəaliyyət növləri üzrə investisiyalardan istifadə edilməsinin quruluşuna diqqət yetirərkən aydın olur ki, bütünlükdə 2010-2016-cı illər ərzində ölkə sənayesinə yönəldilmiş investisiyaların orta hesabla 85,3%-i mədənçıxarma sənayesinin, 4,73%-i emal sənayesinin, 10%-i elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi üzrə layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. 2016-cı ildə həmin nisbət uyğun olaraq 78,9%; 2,6% və 18,5% təşkil etmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2010-ci ildə emal sənayesinə yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi bütün investisiyaların tərkibində 12,1%; o cümlədən kimya sənayesi, rezin və plastmas məmulatları istehsalında 0,4% təşkil etmişdirsə, 2016-cı ildə həmin göstərici uyğun olaraq 2,6% və 1,12% təşkil etmişdir. 2010-2016-cı illərdə adı çəkilən sənaye sahəsinin ƏİF-in xüsusi çəkisi bütün sənayedəki ƏİF-də 7,1%-dən 2,6%-ə enmişdir, 2011-ci ildən Səhmdar Cəmiyyətinə çevrilmiş ölkə ərazisindəki bütün sənaye müəssisələrində investisiya prosesinin təşkili qənaətbəxş olmadığından istehsalın diversifikasiyasına lazımı diqqət yetirilməmişdir. Onun istiqaməti yalnız az sayda xalq istehlakı malların istehsalına yönəldilmişdir. Onun istiqaməti yalnız az sayda xalq istehlakı mallarının istehsalına yönəldilmişdir. Beləliklə, sənayedə istehsalı mümkün olan əsas növ məhsullardan yalnız piroliz qəhranı, yüksək təzyiqli polietilen, mütləq izopropil spirti, propilen oksidi, quru kaustik soda uzaq xarici ölkələrə, qalan məhsulların az bir hissəsi MDB məkanına ixrac edilir. Beləliklə, sənaye müəssisələrinin investisiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyətini təhlil edərkən, aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar:

-Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən böyük məbləğdə xarici investisiyanın və kreditlərin cüzi bir hissəsi sənaye müəssisələrinə yönəldilir və onların mövcud texniki-texnoloji səviyyəsi yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə imkan vermir;

-Ölkədə güclü sənaye kompleksinin mövcudluğu şəraitində sahənin çoxsaylı məhsullarının idxalı və az sayda məhsulun ixracı onların inkişafını ləngidir;

-Əsas növ sənaye məhsullarının natural formada istehsalının azalması meyli gücləndiyi şəraitdə, istehsalın diversifikasiyası hesabına xalq istehlakı malları istehsalına üstünlük verilməklə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nisbi yaxşılaşdırılmasına meyl artmaqdadır;

- Sənaye müəssisələrinin inkişafı üçün investisiya siyasətinin formalaşmasına zəruri ehtiyac duyulur. Məhz uzunmüddətli belə siyasətin formalaşması və müvafiq maliyyə mənbələri ilə təmin olunması sahədə innovasiya prosesinin genişləndirilməsinə və onun əsasında yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə imkan vermiş olardı;

-İşlənib hazırlanacaq və həyata keçiriləcək investisiya strategiyası çərçivəsində sənaye müəssisələri üçün müvafiq siyasətin aşağıdakı istiqamətlər üzrə formalaşmasına ciddi ehtiyac duyulur: real investisiyaların, idarə edilməsi və investisiya risklərinin idarə edilməsi.

Yuxanda qeyd edilən nöqsanlar tədqiq edilən sahədə innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin öyrənilib müvafiq ehliyat imkanlarını aşkara çıxarmağı və onlardan səmərəli istifadə etmək yollarını müəyyənləşdirməyi tələb edir.

III FƏSİL. Müəssisələrdə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri

3.1 Müəssisədə maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi

Müəssisənin fəaliyyət göstərməsi üçün müxtəlif bazarlarda qarışıq əlaqələrin qurulması nəzərdə tutulur ki, onların nəticəsində müəssisə zəruri sərvətləri təqdim edir və öz servislərini təklif edir. Əksər hallarda müəssisənin istənilən bazarda apardığı əməliyyatlar maliyyə anlayışlarında qeyd edilir ki, məşhur Amerika mütəxəssisləri D.Xgem və D.Morrisomun dedikləri kimi, maliyyə qərarlarının vacibliyi izah edilir.

Maliyyə terminlərində müəssisə investisiya sərmayəsi hesabına valyutaları hərəkətlərinin toplusu olaraq işlədilir. Sözügedən valyuta hərəkətlərinin toplusunun intensiv olmasından ötrü müəssisədə maliyyənin idarə edilməsinin ictimai quruluşu təşəkkül etdirilməlidir. Bu quruluş ancaq sərvət axınlarını optimallaşdırmaqla deyil, həm də, maliyyənin-mühüm vəzifələri tətbiq etməlidir.

İstənilə istehsal və qeyri-istehsal sistem, eyni zamanda müəssisə yarandığı zaman texnoloji və maliyyə-təsərrüfat prosedurlarını əhatələyən və onların düzgün yerinə yetirilməsinə nədən olan müvafiq idarəetmə sistemi yaradır. İdarəetmə sisteminin təməlini ictimai quruluşların, bir sözlə münasibətdə və qarşılıqlı fəaliyyətdə olan strukturları və funksional bölmələri əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatı mühitində şirkətin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi praktikasında strateji menecment metodologiyasından geniş istifadə olunur.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti maliyyə resurslarının təşəkkül etməsi və faydalanılması ilə bağlı onun vəzifələrinin təcrübi gerçəkləşdirilməsi üçün tətbiq edilən prosedurları göstərir. Sözügedən iş şirkətin qanun kapitalının təşəkkül etdirilməsindən aradan qaldırılmasına qədər sərbəst təsərrüfat subyekti kimi onun həyat tsiklinin mərhələlərinin hamısında tətbiq edilir. Şirkətin maliyyə işlərinin görülməsi proseduru Ölkənin maliyyə sisteminin fərqli subyektləri və maliyyə əlaqələrinin iri spektri ilə səciyyələnir.

Şirkətin maliyyə işlərinin idarə olunması keyfiyyətinin artırılması strategiyası

bu iş istiqamətində modern elmi müvəffəqiyyətlərin əlverişli formada həyata keçirilməsini, hər şeydən əvvəl maliyyə bazarında prosedurların yerinə yetirilməsinin uyğun maliyyə texniki vasitələrinin ayırd edilməsini nəzərdə tutmalıdır. Maliyyə texniki vasitələri pul dəyəri olan, cürbəcür tədavül edən maliyyə sənədləridir, hansıki onların köməyiylə maliyyə bazarında əməliyyatlar həyata keçirilir.

Maliyyə bazarlarının növləri üzrə xidmətedici texniki vasitələr aşağıdakı:

- fond bazarının alətləri,
- valyuta bazarının alətləri,
- kredit bazarının alətləri,
- qızıl bazarının alətləri,
- sığorta bazarının alətləri şəklində təsnifləşdirilir. Tədavül müddəti üzrə maliyyə - alətlərinin aşağıdakı növləri: qısamüddətli maliyyə alətləri, uzunmüddətli maliyyə alətləri fərqləndirilir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsi strategiyasında müasir maliyyə texnologiyalarının tətbiqi önəmli məsələdir. Maliyyə texnologiyalarının əsasın müəssisənin və qeyri-müəssisə bazarlarında müəssisənin həyata keçirdiyi müxtəlif növ sövdələşmələr və əməliyyatlar təşkil edir. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması keyfiyyətinin artırılması strategiyasının hazırlanması prosesində maliyyə bazarında əməliyyatlar və sövdələşmələrin müasir tiplərindən səmərəli istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Maliyyə bazarında müəssisənin yerinə yetirdiyi sözləşmələr deyikdikdə onun başqa maraqlı təsərrüfat subyektləri ilə ikitərəfli qəbul edilmiş, sözügedən bazarın müxtəlif seqmentlərində mübadilə edən maliyyə alətlərinə münasibətdə onların hüquq və funksiyalarının tətbiq edilməsinə, dayandırılmasına və ya dəyişdirilməsinə yönəldilən hərəkətlər başa düşülür. Müəssisənin və qeyri-müəssisə bazarlarında müəssisənin həyata keçirdiyi sövdələşmələrin növləri böyük zənginliyi ilə fərqləndirilir. Sözləşmənin tələblərinə müvafiq olaraq maliyyə texniki vasitələri ilə kassa və təcili sözləşmələr yerinə yetirilir.

Analizdən məlumdur ki, maliyyə bazarında müəssisənin həyata keçirdiyi- əsas əməliyyatlar müəssisənin bazar menecerlərinin fəaliyyətinin mühüm meyillərindən biri hesab edilir. Bu səbəbdən də onların təcrübədə həyata keçirilməsi müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilən mühüm əhəmiyyətli məqsədlərdən biri hesab edilir.

Perspektivdə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlə tətbiq edilməsi ən çox onun ictimai vəsait sisteminin təsirliliyi ilə müəyyən edilir. Maliyyə fəaliyyətinin təşkilati təminat sistemi strateji maliyyə qərarlarının hazırlanması, qəbulu və reallaşdırılmasını həyata keçirən və sözügedən təkliflərin son vəziyyətinə əsasən cavabdeh olan müəssisənin endogen funksional servis və şöbələrinin münasibətlərinin toplusunu göstərir.

Əhəmiyyətli maliyyə menecmentinin təşkilati təminatının əsasını müəssisədə formalaşan maliyyə fəaliyyətini idarə edən quruluş əhatə edir. Menecerlər servisedənlər, bölmə və idarəetmə aparatının başqa ictimai şöbələri sözügedən quruluşun komponentləri hesab edilir. Əhəmiyyətli maliyyə menecmenti sistemi müəssisənin ümumi idarəetmə rejiminin əsas hissəsidir, maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə strukturu ümumi təşkilati idarəetmə strukturuna inteqrasiya edilməlidir. Bu cür inteqrasiya idarəetmə məsrəflərinin ümumi həcmi azaltmağa, strateji maliyyə menecmenti sisteminin hərəkətinin müəssisənin başqa idarəetmə rejimləri ilə koordinasiyasını həyata keçirməyə, təsdiq olunan əhəmiyyətli təkliflərin yerinə yetirilməsinə monitorinqin ümumiliyi və təsirliliyinin yüksəldilməsinə imkan verir.

Strateji maliyyə menecmentinin təşkilati strukturunun; formalaşması

(prosesində müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin həcmi və əsas formaları, maliyyə menecmentinin funksiyaları, regional diversifikasiya və digər amillər mütləq nəzərə alınmalıdır. Bundan başqa, sözügedən təşkilati strukturu formalaşdırarkən bir tərəfdən maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə xidmətinin müxtəlif ictimai şöbələri arasında, başqa yandan isə maliyyə menecmenti ilə müəssisənin digər funksional idarəetmə rejiminin şöbələri arasında məqsədəuyğun münasibət yaradılmışdır.

Müəssisənin idarəetmə quruluşunda təşəkkül edən idarəetmə cihazının müxtəlif həlqələri arasında üfüqi və şaquli əlaqələr qurulur. Üfüqi münasibətlər eynidərəcəli olaraq, şaquli münasibətlər isə idarəetmənin ierarxiyasını təmin edən çoxsəviyyəli kimi qurulur.

Müəssisənin menecmentinin təşkilati strukturunun formalaşdırılmasının ümumi prinsipləri idarəetmə ierarxiyasının və üzvü idarəetmə sistemlərinin əsasının qoyulmasını demək istəyir. Müəssisə menecmentinin ictimai quruluşunun ierarxiya tipi idarəetmə təkliflərinin və məlumat hərəkətinin şaquli meyildə fəaliyyətini qeyd edir, hansı ki aşağı idarəetmə idarəsi yuxarı idarəetmədən asılıdır və onun gözətimindədir.

Müəssisənin üzvü idarəetmə xarakterli quruluşunda ierarxiyanın yoxluğu ilə təşəkkül edən şöbənin rəhbəri fəaliyyətin son vəziyyətinə əsasən tam cavabdeh deyil.

Bu cür şöbələrin təşəkkül etməsi müxtəlif məsələlərin ümumi həllinə görə müəyyən edilir ki, nəticədə bu idarəetmə quruluşunun intensivliyini artırır, müəssisənin daxili və xarici mühitin dəyişilməsinə tezliklə uyğunlaşdırın İmasını həyata keçirir. Bu cür idarəetmə rejimində idarəetmənin proyekt və matris quruluşu geniş vüsət almışdır.

İerarxiya və üzvü idarəetmə strukturlarının əksəriyyətində müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi mərkəzləri öz işini digər fəaliyyət formalarının idarə edilməsinə paralel olaraq yerinə yetirirlər. İdarəetmə sistemləri müxtəlif vəzifələr həyata keçirirlər. Sözügedən vəzifələrin ayırd edilməsi dərəcəsi haqqında 2 prinsipial baxış açısı: funksional idarəetmə mərkəzlərinin asılı olmayan fəaliyyət prinsipləri; funksional idarəetmə sistemlərinin qarşılıqlı fəaliyyət qaydaları vardır.

I baxış açısına müvafiq olaraq funksional idarəetmə sistemləri tabe olmayan fəaliyyət qaydaları sayəsində təşəkkül edir, onların başqa funksional şöbələrlə bağlılığı təkcə məlumat ilə məhdudlaşır. II baxış açısına müvafiq olaraq funksional idarəetmə sistemləri bir-biri əlaqəli fəaliyyət qaydaları nəticəsinə təşəkkül edir, dəqiq idarəetmə vəzifələri əhatəsində idarəetmə qərarlarının əksəriyyəti onların

tərəfindən müstəqil təsdiq edilir, ümumi şəkildə işlənilməsinə tələbat olan bəzi idarəetmə təklifləri isə müəssisənin digər funksional xidmətləri ilə birgə hazırlanır.

Maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə mərkəzlərinin funksional formalaşması müxtəlif ölçülü müəssisələrdə istifadə olunan təşkilati idarəetmə strukturuna görə strateji səviyyədə seçilir. Buna primitiv xətti ictimai İdarəetmə strukturlu müəssisələrdə maliyyə fəaliyyətinin funksional idarəetmə mərkəzləri yaratmamasını, maliyyə fəaliyyətinin az tutuma sahibliyi ilə bağlı bu idarəetmə vəzifəsi adətən xırda müəssisənin sahibkarına (mülkiyyətçisinə), yaxud onun direktoruna həvalə edilməsini nümunə göstərmək olar.

Xətti-funksional idarəetmə quruluşlu müəssisələrdə maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə funksiyası xüsusi maliyyə menecerinə, yaxud müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin ümumi idarəetmə mərkəzinə həvalə edilir. Maliyyə meneceri müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin bütün aspektlərini idarə edir, müəssisənin istehsalat və marketinq fəaliyyətini idarəetmə sistemləri ilə bağlı formada tətbiq edir.

Divizional ictimai idarəetmə quruluşlu müəssisələrdə maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə vəzifəsi bütün divizionların içərisində təşəkkül edən maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə sistemlərinə tapşırırlar. Bu cür vəziyyətdə maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə rejimi dezintegrasiya əlaməti göstərir, idarəetmə rejimində mühüm vəzifəni mərkəzi cihazın meneceri yox, müvafiq istehsalat şöbələrinin başçıları daşıyırlar.

Proyekt ictimai idarəetmə quruluşlu müəssisələrdə maliyyə menecerinin ikili asılılığı olur, bir sözlə o, idarəetmə aparatının müvafiq funksional servis şöbəsinin başçısına, eyni zamanda müəssisənin müstəqil quruluş şöbəsinin başçısına tabədir.

Vurğulamaq olar ki, son dövrlər müəssisənin təşkilati strukturu çərçivəsində maliyyə fəaliyyətinin idarəetmə strukturunun ümumi idarəetmə rejimindəki milli nüfuzetmədən əlavə mütərəqqi nüfuzetmə şəkillərindən də faydalanılır. Bu cür nüfuzetmə şəkillərindən biri «cavabdeh mərkəzlər» sayəsində müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektlərinin idarə edilməsi konsepsiyasıdır. Amerika İqtisadçısı D.Xiqqins tərəfindən hazırlanmış bu

konsepsiyadan maliyyə resurslarının formalaşmasının, pul axınlarının, investisiyanın və maliyyə fəaliyyətinin bəzi aspektlərinin idarə edilməsində çox faydalanılır.

Cavabdeh mərkəz müəssisənin struktur bölməsi olub maliyyə fəaliyyətinin bu və yaxud başqa aspektlərinə monitoring edir, onun başçısı sözügedən aspektlər əhatəsində müstəqil idarəetmə təklifləri təsdiq edir və maliyyə göstəriciləri üzrə standart tapşırıqların öz zamanında həyata keçirilməsi əsasında tam cavabdeh olur. Müəssisənin maliyyə menecmentinin təşkilat! Vəsait sistemində yaranan cavabdeh mərkəzlərinin mühüm növləri kimi məsrəflər mərkəzi, qazanc mərkəzi, mənfəət mərkəzi və investisiya mərkəzi seçilir. Müxtəlif növ cavabdeh mərkəzlərinin qurulması metodu ilə əhəmiyyətli maliyyə menecmentinin təşkilati təminat sistemi fəaliyyətin həcmi, fəaliyyətin vəzifələrinin çoxluğu, iştirakçıların sayı, istehsalın ictimai quruluşu, fəaliyyətin təşkilati-hüquqi şəkli və digər amillərdən asılı şəkildə təşəkkül etdirilir. Bu səbəbdən istənilən müəssisə üçün cavabdeh mərkəzlərinin sayının və strukturunun müəyyənləşdirilməsi mövzusunda özəl formada nəzər salınmalıdır.

Əsası qoyulan cavabdeh mərkəzləri ancaq həvalə edilən tapşırıqların həll edilməsini yox, eyni zamanda yuxarı idarəetmə idarəsi üçün maliyyə vəsaitlərinin təşəkkül etməsi və istifadəsinin əlverişliliyinin yüksəldilməsi üzrə dəqiq qərarlar tərtib etməyi bacaran menecerlər sinifi yaradılmalıdır.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərindən biri maliyyə menecerlərinin təşkilati mədəniyyətinin (korporativ mədəniyyət, müəssisə mədəniyyəti) təşəkkül etməsi və tərəqqi etdirilməsidir. İctimai mədəniyyət müəssisə əməkdaşlarının münasibət və hərəkətlərinin meylini müəyyənləşdirən, məqsədli daxili inteqrasiyası və xarici mühit obyektlərinin əvəzlənməsinə əlverişli müvafıqlaşmalarını həyata keçirən, onların ciddi münasibətlərində hər kəs üçün ümumi olan ən mühüm standart və qiymətlər sistemini xarakterizə edir.

İctimai mədəniyyətin müəssisənin idarəedilməsi sisteminin müstəqil

vasitəsinə çevrilməsi düşüncəsi amerika və avropa mütəxəssislərinin Yapon müəssisələrinin mütərəqqi iş təcrübəsindən faydalanmasına cəhd etmələri ilə bağlı XX əsrin 80-ci illərində ortaya çıxmışdır. Menecmentin müstəqil obyekt kimi təşkilati

mədəniyyətin ilk araşdırılan əməyin həyata keçirilməsi və müəssisənin ictimai quruluşu ilə münasibətdə olan işçilərin motivasiyası mövzularına həsr olunmuşdur. Əhəmiyyətli menecment mövqeyindən təşkilati mədəniyyət mövzusunun araşdırılmasına isə çox sonra başlanılmışdır.

Strateji menecmentin paradigması cəhətdən baxılan ictimai mədəniyyətin müasir konsepsiyası müəssisənin bütün funksional servislərini və onun müxtəlif əməkdaşlarını ümumi məqsədə səmtləşdirməyə, perspektivdə müəssisənin ən təsirli tərəqqi metodlarının araşdırılmasına iştirakçıların cəhdini səfərbərliyə almağa şərait yaradan güclü əhəmiyyətli vasitə kimi qiymətləndirilir. Təcrübəçilərə görə ictimai mədəniyyətin formalaşması müəssisənin mövcud təşkilati strukturu ilə müqayisədə onun əhəmiyyətli tərəqqisinə heç də az qazanc vermir.

İctimai mədəniyyətin müasir konsepsiyasının mühüm aspekti ondan təşkil edilmişdir ki, o müəssisədə bir sıra xüsusi mədəniyyət, yaxud submədəniyyət yarada bilər. Müəssisə çərçivəsində təşkilati submədəniyyət funksional, regional, ierarxiya və başqa xüsusiyyətlərə görə təşəkkül edə bilər. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması spesifikliyini özündə əks etdirən maliyyə təşkilati submədəniyyəti belə submədəniyyətlərdən biridir.

Maliyyə təşkilati submədəniyyəti dedikdə müəssisənin təşkilati mədəniyyətinin ümumi sisteminə inteqrasiya olunan, maliyyə fəaliyyətinin inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla maliyyə xidmətləri və maliyyə menecerlərinin xüsusiyyət və münasibətlərinin meylini müəyyənləşdirən və onların hamısı üçün ümumi olan standart və qiymətlərin toplusu nəzərdə tutulur.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin səmərəli strateji inkişafının təmin edilməsində rolu aşağıdakılarda təzahür edir:

- maliyyə menecerlərinin təfəkkür stilinə, maliyyə mühitini və

müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin tərəqqi etdirilməsi şəkillərini görməyə fəal effekt göstərir.

- maliyyə fəaliyyətinin strateji dəyişilməsinə daxili müqaviməti minimuma

əndirir və maliyyə fəaliyyətinin reallaşdırılması üzrə sahmanlı hərəkət etmək üçün səmərəli mühit yaradır.

- əhəmiyyətli tərəqqi prosedurunda müəssisəyə əlavə rəqabət üstünlüyü təmin edərək innovasiya tipli maliyyə avadanlıqları və texniki vasitələrinin əlverişli həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradır.

- müəssisədə təşkilatı submədəniyyətin elementlər sistemi maliyyə menecerlərinin ixtisaslaşma dərəcəsinin çoxaldılmasına, sosial mühafizəyə, qrup daxilində öz mövqeyini anlamağa və dayanıqlı kadr potensialı yaratmağa imkan verir. Bütün bunlar öz növbəsində müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsi strategiyasının səmərəli reallaşdırılmasına səbəb olur.

Perspektivdə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin səmərəli inkişafını təmin edə bilən maliyyə təşkilatı submədəniyyətin formalaşdırılması müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Həmin prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

- müəssisə missiyasının reallaşdırılmasında maliyyə xidmətlərinin rolu haqqında maliyyə menecerlərinin təqdimatmdakı dəqiqlik;

- maliyyə təşkilatı submədəniyyətin mühüm elementlər üzrə əsas təşkilatı mədəniyyətlə inteqrasiya olunması;

- maliyyə təşkilatı submədəniyyətin formalaşdırılmasının müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin strateji inkişafının əsas məqsədlərinə tabe olması;

- maliyyə təşkilatı submədəniyyətin digər elementlərinin formalaşdırılması bazası kimi müəssisənin maliyyə fəlsəfəsinin işlənilib hazırlanmasının prioritetliyi;

- maliyyə menecmentinin korporativ davranış səmtini müəyyənləşdirən norma və dəyərlərin tarixi varisliyi;

- maliyyə təşkilatı submədəniyyətin elementlərinin tədricən

transformasiya olunması;

- maliyyə təşkilati submədəniyyətini arzuolunan parametrlərinə nail olmaq məqsədilə maliyyə menecerlərinə zorla təsir göstərilməsi formalarından imtina edilməsi;

- müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə maliyyə təşkilati submədəniyyətin təsir göstərməsinin kompleksliliyi.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətini formalaşması aşağıdakı mərhələlər üzrə həyata keçirilir:

Maliyyə təşkilati submədəniyyətinin formalaşmasını müəyyənləşdirən amillərin tədqiqi.

2. Maliyyə təşkilati submədəniyyətin formalaşmasının vəzifələr sisteminin əsaslandırılması.

3. Maliyyə təşkilati submədəniyyətin baza tipinin seçilməsi.

4. Ayrı-ayrı elementlər üzrə maliyyə təşkilati submədəniyyətin arzuolunan parametrlərinin formalaşdırılması.

5. Maliyyə təşkilati submədəniyyətin nailiyyətlərini təmin edən mexanizmlərin seçilməsi.

Diagnostika xüsusi hazırlanmış anket əsasında maliyyə aparatının öz qüvvəsi ilə, və ya cəzb olunmuş təcrübəçi-mütəxəsislər tərəfindən aparılır. Təşkilatimədəniyyətin diagnostikası və təşəkkül etdirilməsi istiqamətində məşhur Amerika mütəxəsisləri K.Kamerton və R.Kuini diagnostikanın aşağıdakı bloklar üzrə həyata keçirilməsini təklif edirlər [39, s. 109]:

- mühüm xarakteristikası;
- liderin ümumi stili;
- muzzdlu çalışanların idarə edilməsi;
- sistemin əlaqələndirici mənası;
- əhəmiyyətli məqsədlər;
- nailiyyətin göstəricisi.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin yaranmasının mühüm və yardımçı amilləri vardır. Mühüm amillərə daxildir:

- ümumi korporativ mədəniyyətin səviyyəsi;
- müəssisənin maliyyə strategiyasının əsas məqsədləri;
- müəssisənin maliyyə fəlsəfəsi;
- maliyyə fəaliyyətinin idarə edilməsinin təşkilati strukturu;
- maliyyə menecerlərinin sayı;
- maliyyə menecerlərinin təhsil səviyyəsi.

Yardımçı amillərə şamil etmək mümkündür:

- müəssisənin ölçüsü;
- müəssisənin təşkilati-hüquqi fəaliyyəti;
- müəssisənin həyat tsiklinin mərhələləri;
- müəssisədə maliyyə menecerlərinin orta iş stajı;
- maliyyə menecerlərinin cins-yaş tərkibi.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin formalaşması vəzifələrinin xarakteri müəssisənin maliyyə strategiyasının uğurla reallaşdırılması və bazar dəyərinin artırılması vahid məqsədlərinə tabe olmalıdır. Bu vəzifələr maliyyə təşkilati submədəniyyətin diaqnostikasının nəticələrini, müəssisənin formalaşan ümumi təşkilati mədəniyyəti və maliyyə fəaliyyətinin inkişaf strategiyasının spesifikliyini nəzərə almaqla dəqiqləşdirilir.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin baza tipinin seçilməsi adətən təşkilati mədəniyyətin baza tipinin seçilməsinə uyğun gəlməlidir. Bu halda maliyyə təşkilati submədəniyyətin formalaşmasının əsas prinsiplərindən biri təmin edilir.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin arzuolunan parametrlərini mövcud maliyyə təşkilati submədəniyyətin qiymətləndirilməsi blokunda, ancaq seçilən baza tipini nəzərə almaqla, formalaşdırmaq olar.

Maliyyə təşkilati submədəniyyətin arzuolunan parametrlərini nailiyyətlərini təmin edən mexanizmlərin seçilməsi məqsədli daxili inteqrasiyanı və maliyyə menecerlərinin xarici mühit amillərinin dəyişilməsinə effektiv uyğunlaşdırılmasını

təmin edən maliyyə təşkilati submədəniyyətin inkişaf istiqamətləri çərçivəsində həyata keçirilir. Bütün maliyyə xidmətləri və maliyyə menecerləri tərəfindən dəstəklənən maliyyə təşkilati submədəniyyətin formalaşması və inkişafı müəssisənin arzuolunan strateji maliyyə mövqeləşməsinə təmin edir və onun bazar dəyərini artırır.

3.2 İnflyasiya və risk nəzərə alınmaqla maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi

Xeyne Polun dediyinə görə, inflyasiya pulun qiymətinin və ya alıcılıq bacarığının zəifləməsidir. Başqa yandan, inflyasiya maddi sərvətlərin dəyərlərinin intensiv şəkildə çoxalmasıdır [41, s. 483].

Professor T.Ə. Quliyevin təbircə inflyasiya proseslərinə çoxamilli qaydada yanaşma bu proseslərin daxili əlaqələri və təsirini aşkara çıxarmağa, inflyasiyanın baş verdiyi sferalardakı qanımauytunluqları müəyyən etməyə imkan verir. İnflyasiya ilk növbədə pul və pul axınları ilə bağlı olsa da, əslində ümumi daxili məhsulun təkrar istehsalı, burada baş verən deformasiya halları və tsikli inkişaf meylləri ilə şərtlənir. Eyni zamanda inflyasiya özü də təkrar istehsalın bütün fazalarına təsir edir [27, s. 23].

Şirkətin təsərrüfat işlərinin maliyyələşdirilməsində o cümlədən dəyərli sənədlərdən faydalanılır. Valyutalara ekvalent olan yüksək sənədli icazəli dəyərli kağızlardan 3 mühüm məqsədə çatmaq üçün faydalanılır:

- 1) müəssisənin zəruri likvidliyimin təmin edilməsi;
- 2) daha öncədən düşünülməyən, səmərəli təsadüfi qarşılaşan uyğun investisiya proyekti gerçəkləşdirmək üçün pul mənbəyi kimi;
- 3) gəlir mənbəyi kimi.

İnflyasiya bəzi durumlarda investisiya proyektinin əlverişliliyinə, maliyyələşmə mühitinə və proyektə şirkətin öz özəl kapitalının iştirak dərəcəsinə effekt göstərir. Bu effekt əsasən zamana əsasən genişlənmiş investisiya tsiklinə sahib

olan və yaxud xeyli borc pul istəyən projektlər üçün daha çox gözə dəyir. İnvestisiya projektərini dəyərləndirərkən inflyasiyanı əsaslandıran aşağıdakı obyektlərin qeyd edilməsi mühümdür:

- 1) Manatın inflyasiyasının kompleks indeksi. Sözügedən indeks inflyasiya axınının sistemli formada təshih olunan işçi cədvəli əsas götürülməklə təyin olunur;
- 2) Manatın valyuta məzənnəsinin proqnozları.
- 3) Məhsula və sərvətlərə dəyərlərin zamana əsasən dəyişmələrin cədvəlləri, həmçinin perspektiv üçün orta zəhmət haqqı və başqa meyarların dərəcəsinin dəyişmə proqnozları.
- 4) Vergi səviyyələrinin, sərvətlərin, ölkəmizin təzədən maliyyələşdirmə səviyyəsinin və dövlət nizamlanması əsasında başqa maliyyə özəllikləri.

İnvestisiya fəaliyyəti ilə bağlı maliyyə-iqtisadi hesablamalarda inflyasiya aşağıdakı hallarda qiymətləndirilir və nəzərə alınır:

- pul vəsaitlərinin artırılmış dəyərinin təshih zamanı;
- artırma və diskontlaşma üçün istifadə olunan inflyasiya nəzərə alınmaqla faiz dərəcəsinin formalaşması zamanı;
- inflyasiya templəri alman investisiyalardan gəlir səviyyəsinin formalaşması zamanı.
- İnflyasiya nəzərə alınmaqla investisiyalaşma prosesində pul axınlarının təshih ilə bağlı hesablamalarda iki əsas anlayışdan nominal və real faiz dərəcələrindən istifadə etmək məqsədəuyğun sayılır.

Beləliklə, inflyasiyanın ifadə olunması üçün aşağıdakı iki hesablama variantlarından birini istifadə etmək olar:

- nominal faiz dərəcəsi üzrə nominal pul axını diskontlaşdırmaq;
- real faiz dərəcəsi real pul axınını diskontlaşdırmaq.

Bu iki hesablaşma variantından hər hansı birinin investisiya layihəsinin nəticəsini dəqiq ifadə etməsi layihənin özünün spesifik xüsusiyyətindən asılıdır. İnflyasiya templəri nəzərə alınan investisiyadan gəlir səviyyəsini

formalaşması “inflyasiya mükafatı”nm ölçüsünü müəyyən etməyi nəzərdə tutur.

Real faiz dərəcəsinin istifadəsi və sabit qiymətlərlə pul axınının hesablanması struktur inflyasiyam nəzərə almağa imkan vermir. Belə ki, məhsula qiymət artımı və xərc artımı(materiala qiymət) müxtəlif templərlə baş verir. Məsələn, dəyişən xərclər və sabit əlavə məsrəflər 6% olmaqla artacaq, amortizasiya ayırmaları isə inflyasiyanın təsiri altına düşməyəcəkdir. Şirkət həm də elə bir uzunmüddətli əmək müqavilələrinə malik ola bilər ki, bu, onu istehlak qiymətləri indeksinə uyğun olaraq əmək haqqını artırmağa məcbur edər, xammal isə təsbit olunmuş qiymətlərlə kontrakt üzrə əldə edə bilər. Təbiidir ki, belə hallarda pul axınının hesablanmasını cari qiymətlərlə həyata keçirmək lazımdır.

Mütəxəssislər PAD metodundan istifadə olunmasını daha çox aşağıda qeyd olunan durumlarda səmərəli sayırlar: gələcək vəsait hərəkətinin cari vəsait hərəkətlərindən seçiləcəyi ehtimal edildikdə, gəlirlərin axını və məsrəflərin hərəkəti mövsümi əlaməti daşıdıqda; dəyərləndirilən investisiya layihəsi obyektə çoxsektorlu geniş kommersiya vasitəsi olduqda; inşa edilməkdə olan və ya təzə istifadəyə verilmiş investisiya layihəsi obyektə obyektə qiymətləndirildikdə.

PAJD metodundan istifadə edən qiymətləndirici ilk növbədə aşağıdakı göstəricilər barədə məlumat toplamalıdır: pul axınlarının, o cümlədən reversiyanın (reversion), yəni investisiyaların satılmasından əldə olunan pul vəsaitlərinin proqnozlaşdırılan həcmi; proqnozlaşdırılan dövr; risk dərəcəsi; diskontlaşma normaları.

Pul axınlarının, o cümlədən, reversiyanın cədvələ salınması üçün dəyərləndirici: öncəki dövrlərdə investisiya proyektə vasitəsindən qazanılan gəlirlər və olunan məsrəflər haqqında informasiyaları analiz etməli; investisiya proyektə vasitəsi və orada müşahidə edilən istiqamətlər haqqında fikir qazanmalı; İnvestisiya proyektə vasitəsindən qazanılacaq gəlirlər və bunun üçün zəruri hesab edilən məsrəflərin miqdarını proqnozlaşdırılır.

İnvestisiya proyektə vasitəsi PAD üsulu ilə dəyərləndirilərkən, gəlirin aşağıdakı formaları təyin edilir: potensial kompleks gəlir (PGİ); həqiqi kompleks

gəlir (HGI); xalis prosedur gəliri (NOI); vergilər ödənilənədək pul hərəkəti (BTCF); vergilər verildikdən sonra pul hərəkəti (ATCF).

Pul hərəkətlərinin tutumu PAD üsulundan faydalanılmaqla proqnozlaşdırarkən, onun aşağıdakı əlamətləri qeyd edilməlidir:

- mülk və ərazi vergiləri prosedur məsrəflərinə aid edilməli və real kompleks gəlirdən tutulmalıdır;

- daşınmaz mülkün amortizasiyası həqiqi vəsait ödənişi olmadığına görə, gəlirlər müəyyən edilərkən göstərilməməlidir;

- hesabat sərmayələri vasitədən faydalanma müddətini və reversiyanın qiymətini çoxaltdığına görə, xalis prosedur gəlirində qeyd edilməlidir;

vasitənin investisiya qiyməti dəyərləndirildikdə əldə olunmuş kreditə xidmətgöstərilməsi üzrə məsrəflər sırf prosedur qazancından tutulmalıdır. Vasitənin bazar qiyməti müəyyənləşdirildikdə isə, bu məsrəflər sırf prosedur qazanclarına aid edilir;

- daşınmaz mülk sahibinin vasitənin lazımi meyarlarının saxlanılmasına yönəldilmiş məsrəfləri real kompleks qazancdan tutulmalıdır.

İnvestisiya proyektı vasitəsinin reversiyasından, bir sözlə vergilər verilənədək qazanılan pul hərəkətləri 3 metodla göstərilə bilər:

- bazarın cari durumu və onun gələcək dövrdə dəyişməsi istiqamətlərinin analizinə görə satış dəyərinin təyin edilməsi əsasında;

- daşınmaz mülkə sahiblik vaxtı onun qiymətinin dəyişməsi haqqında deyimlər əsasında;

- sahiblik vaxtı bitdikdən sonrakı ilin qazanclarının bilavasitə kapitallaşdırılması yolu ilə. Bu halda sahiblik vaxtı bitdikdən sonra daşınmaz mülkdən qazanılan gəlir dəyişməz və sonsuz, onun qiyməti isə qazanılacaq gəlirin cari qiyməti ilə eyni olacaqdır.

Dəyərləndirmə işlərinin beynəlxalq praktiki fəaliyyətində sistemləşdirmənin orta zaman intervalı 5-10 il təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasında daşınmaz mülk bazarının yaranmaqda olduğunu BS daşınmaz mülkün dəyərləndirilməsi

istiqamətində peşəkarların təcrübəsinin azlığını əsas götürərək pul hərəkətlərinin gələcək 3-5 il üçün müəyyənləşdirilməsi daha sərfəlidir.

Modern daşınmaz mülk bazarlarında müşahidə edilən inflyasiya prosedurları diskontlaşmanın həqiqi və nominal meyarlarından faydalanılması zərurəti meydana çıxır.

Nəzəri baxımından, diskontlaşmanın nominal norması ilə həqiqi norması arasındakı fərqi aşağıdakı düsturla göstərmək mümkündür:

$$(1 + N) = (1 + R) \times (1 + \text{Inf})$$

Burada: N - diskontlaşmanın nominal norması;

R - diskontlaşmanın həqiqi norması;

Inf - inflyasiyanın gözlənilən normasıdır.

Bu ifadənin diskontlaşmanın nominal normasına çevirdikdə, alırıq:

$$N = R + \text{Inf} + (R \times \text{Inf})$$

Təcrübədə adətən $(R \times \text{Inf})$ kəmiyyəti nəzərə alınmadığına görə, nominal normanı real norma ilə inflyasiya normasının cəmi kimi nəzərdən keçirmək olar.

$$N = R + \text{Inf}$$

Bunun kimi, nominal norma və inflyasiya normasının məlum olduğu hallarda diskontlaşmanın real normasını hesablamaq olar.

İnvestisiya projelərinin dəyərləndirilməsi praktiki fəaliyyətində diskontlaşma standartları aşağıdakı üsullarla təyin edilir: kumulyativ düzmə üsulu; seçmə investisiyaların fərqləndirilməsi üsulu; müqayisə üsulu; nəzarət üsulu.

Sadalanan üsulların əhəmiyyətinə baxaq. Kumulyativ düzmə üsulu diskontlaşma standartına investisiya proyektinə vasitəsinə aid olan təhlükələrin, bir sözlə daşınmaz mülk və hesabat bazarı arındakı prosedurlardan, daşınmaz mülkün likvidliyinin azalmasından, inflyasiyanın olmasından, daşınmaz mülkün idarə edilməsində qüsurların olmasına şərait yaradılmasından, uyğun məcəllədə edilən yeniliklərdən, ekoloji və maliyyə obyektlərinin effektivindən yaranan təhlükələrin toplamı kimi baxılmasına əsaslanır. Ümumilikdə bu üsul aşağıdakı kimi göstərilir:

Diskontlaşma norması = Risksiz səviyyə+ İnflyasiya standartı + təhlükəyə görə mükafat Risksiz səviyyə (safe rate) - valyutaların ən güvənli maliyyə aktivlərində yerləşdirildikdə əldə olunacaq gəlirdir. İqtisadi kitablarda belə aktivlərə İsveçrə banklarının depozit kapitalının, ABŞ hökumətinin dövlət mülkiyyətinin məsuliyyətlərini daxil edirlər. Pulların güvənli hesab edilən aktivlərdə yerləşdirilməsi çox vaxt ildə 2-3 faiz qazanc verir.

İnflyasiya standartı - investisiya proyektinin tətbiq edildiyi vaxtda pulun alıcılıq bacarığının azalması ilə əlaqədar fikirlərin əsas götürülməsidir.

Aşağıdakı şərti nümunəyə nəzər salaq. İnvestor bütöv inflyasiyasız mühitdə və vergiqoymanın 40 faizi dərəcəsində 4 il üçün təyin olunmuş proyektə kapital yatırmışdır. Düşünülür ki, bu vaxt aşağıdakı pul hərəkəti baş verəcəkdir (Cədvəl 5.1).

Cədvəl 3.1.

İnflyasiya nəzərə alınmadan illər üzrə pul axınlarının hesablanması, min pul vahidi

İllər	Gəlir	Cari xərclər	Amortizasiya	Ümumi mənfəət	Vergilər (sütun 6)	Xalis mənfəət(sütun 7)	Vergitutmadan sonra pul axını (sütun 7 sülunn 4)
1	2000	1100	500	400	160	240	740
2	2000	1100	500	400	160	240	740
3	2000	1100	500	400	160	240	740
4	2000	1100	500	400	160	240	740

İndi isə inflyasiyanın ildə 7% təşkil etdiyi hala baxaq və gözlənilir ki, pul yığımları da inflyasiyanın artdığı templərlə artacaqdır. Bu halda pul axınlarının hesablanılan 5.2 sayılı cədvəldə olduğu kimi həyata keçiriləcəkdir.

Cədvəl 3.2.

İnflyasiya nəzərə alınmaqla illər üzrə pul axınlarının hesablanması (min pul vahidi)

İl	Gəlir	Cari xərclər	Amortiza	Ümumi mənfəət	Vergilər	Xalis mənfəət	Vergitutmadan sonra pul axım
1.	$2140=2000 \times 1,07$	$1177=1100 \times 1,07$	500	463,0	182,2	280,8	780,8
2.	$2289,8=2000 \times 1,14$	$1259,4=1100 \times 1,14$	500	530,4	212,6	317,8	817,8
3.	$2450,1=2000 \times 1,225$	1347,5	500	602,6	241,0	361,6	861,6
4.	$2621,6=2000 \times 1,31$	1441,9	500	679,7	271,9	407,8	907,8

Hesablamalardan göründüyü kimi, vergitutmadan sonra həqiqi vəsait hərəkəti öz mövqeyini nominal hərəkətlə əvəz edir və onlar bu müddətdə möhkəm olaraq azalır.

Buna səbəb amortizasiya ayırmaların inflyasiyaya tabe şəkildə dəyişməsidir. Bu səbəbdən də qazancın bütün çoxalan qismi vergitutma vasitəsinə çevrilir.

Nəticədə, investisiyanın dəyərləndirilməsində inflyasiyanın əsas götürülməsinə baxmayaraq aşağıdakı qənaətə gəlmək olar:

1. İnflyasiya nəzərə almaq lazımdır.

2. Kapital yatırımı gəlir cədvəlinin təşəkkül etməsi vaxtı inflyasiyanın təhrif olunan effektinin ləğv edilməsinin daha əlverişli yolu dəyər dəyişmələrinin tabeliyi altında, onların dəyişmə səviyyəsindən asılı olmaqla seçilən vəsait hərəkəti daxili quruluşunun təshihindən təşkil edilmişdir.

3. İnflyasiyanın növbəti formalarının konkret dəyərləndirilməsini təmin etmək qeyri-mümkün olduğuna görə, qüsurlar qaçılmazdır.

4. İnflyasiya kapital yatırımının təhlükə səviyyəsini artırır.

Son dövrlər ölkəmizdə həm antiinflyasiya, həm də investisiya siyasətlərinin hüquqi vəsaiti uyğun qanunvericilik mənbəsi və başqa normativ protokollarla möhkəmləndirilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan tərəqqi etmiş dövlətlər üçün əhəmiyyətli maraq əmələ gətirdiyinə görə dövlətdə investisiya iqlimini normal saymaq mümkündür.

Ötən dövrün axırlarında tərəqqi etmiş dövlətlərin bir çoxunda inflyasiyanın dərəcəsi 1-4 %, təkmilləşən dövlətlərdə 5-7 %, postsosialist dövlətlərində 10-25

% səviyyəsində olmuşdur. Qərbi Avropa dövlətlərində inflyasiyanın lap çox yayılmış dərəcəsi il ərzində 3-5 % təşkil edir. Sözünl əsl mənəsində bu dərəcəni bazar iqtisadiyyatında vərdis edilmiş inflyasiya saymaq olar. Son illərin diaqnozlarından məlumdur ki, tərəqqi etmiş bazar iqtisadiyyatlı dövlətlərdə inflyasiyanın dərəcəsi 2-3 % səviyyəsində qalacaqdır. Laldn keçid iqtisadiyyatlı dövlətlərdə inflyasiya çox vaxt tərəqqi etmiş dövlətlərlə müqayisədə çox olur. Bu isə, ilk öncə, sözügedən dövlətlərdə sağlam çəkişmə şəraitinin yaradılmamasından, iqtisadiyyatın quruluşunda hələ də ötən iqtisadi rejimdən qalan dispropozisiyaların varlığından yaranır. Edilən tədqiqatlardan məlumdur ki, Şərqi Avropanın ötən sosialist düşərgəsində pul-kredit rejiminin sərhədləri investisiya aktivliyinə təkən verilməsi tədbirləri ilə üzvi şəkildə əlaqələndirilmiş, inflyasiyanın istehsal və qeyri-istehsal nəticələri zamanı ortadan götürülmüşdür.

Tərəqqi etmiş bazar iqtisadiyyatlı dövlətlərin praktiki fəaliyyətindən məlumdur ki, investisiya aktivliyinin çoxaldılması nöqtəyi-nəzərindən 10 qarışıq mövzulardan biri inflyasiyanın idarə olunmasıdır. İnflyasiyanın İdarə edilməsi ümumi işlərin görülməsi nəzərdə tutur ki, nəticədə bu dəyərlərin bir az artırılmasına, gəlirlərin stabilləşdirilməsinə və uyğunlaşdırılmasma yönəldilir. İnfilyasiyanın idarə edilməsi vasitələri onun dərəcə və əlamətindən, iqtisadiyyatın hazırki durumundan, təsərrüfat sistemlərinin növbəti tərəqqi özəlliklərinə tabe olaraq seçilir. Məsələn vurğulamaq olar ki, təkmilləşmiş bazar iqtisadiyyatlı dövlətlərdə inflyasiya sürətini istənilən dərəcədə tutmaq olar. Sözügedən dövlətlərdə inflyasiya ilə ciddi rəqəbat siyasəti yürüdülmür, müxtəlif dövlətlər özünün İqtisadi-maliyyə durumuna görə, fərqli vasitələr ayırd etməklə inflyasiya prosedurlarının idarə edilməsi siyasətini təmin edirlər.

İqtisadçıların aldığı nəticəyə əsasən ölkəmizin istehsal və qeyri-istehsal tərəqqisinin hazırki dərəcəsinin ümumi formada araşdırılması və dəyərləndirilməsi bu cür qənaətə gəlməyə şərait yaradır ki, əhəmiyyətli məqsəd saxlanılmaqla nizamalanan inflyasiyanı həyata keçirmək üçün gəlir cədvəli kəsirinin 5 %-ə kimi çoxaldılması səmərəlidir.

Nəticə və təkliflər

Disertasiya işində kiçik və orta müəssisələrdə maliyyə menecmentinin səmərəli təşkilinin iqtisadiyyatdakı rolu araşdırılaraq onun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- Bir sıra inkişaf etmiş dövlətlərin keçdiyi yol araşdırılarkən bəlli olmuşdur ki, kiçik və orta müəssisələr böhran dövründə daha mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Həmin illərdə iri müəssisələrə nisbətən onlar daha sabit inkişafa malik olurlar, iri müəssisələrin iş yerlərini ixtisar etmələrinə, müflisləşmə hallarının artmasına baxmayaraq kiçik və orta müəssisələr hətta əlavə iş yerləri də yarada bilirlər. Buna görə də, respublikamızda bazar münasibətlərinin yeni bərqərar olması və iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində böhranın varlığını nəzərə alaraq bu kateqoriya müəssisələrin inkişafı vacibdir.

- Dövlətin sahibkarlıq sahəsindəki siyasətinin tədqiqi respublikamızda əvəzsiz dövlət maliyyə yardımlarının həyata keçirilmədiyini göstərir. Başqa postsosialist dövlətlərinin təcrübəsini nəzərə alaraq dövlətin məsədli proqramların maliyyələşdirilməsi mexanizminin tətbiqini və strateji sahələrinin inkişaf üçün əvəsiz dövlət yardımlarının həyata keçirilməsi vacibdir.

- Kiçik və orta müəssisə amillərinin həyat fəaliyyətinin ayrı-ayrı dövrlərində maliyyə parametrlərinin təyin edilməsi maliyyə idarəetməsinin əsas mövzularından biri hesab edilir. Kiçik və orta şirkətlərin bir çoxu avadanlıq sektorunda mütəxəssisləşir və aktivlərinin yüksəlişi sırf qazancın çoxalmasını ötür keçir. Buna baxmayaraq, bu cür şirkətlər dividend vermirlər, şirkətlərin debitor borclarına, təminatlara və mühüm təsisatlara yerləşdirdiyi pul faiz ifadəsində bölünməyən qazancın tutumundan çox olur. Əgər tikili və təchizatların kirayə pulu verilərsə, çalışanların qüvvəsindən optimal şəkildə faydalanılsa, o zaman problem daha ciddi forma alar. Bu vəziyyətdə aktivlər və sırf qazanc arasındakı fərqi borc 100 % bağlamalıdır. Sözügedən borc bank krediti və ya hesablaşmalar əsasında bank kreditlərindən faydalana səviyyəsinin yüksəldilməsi şəklində olmalıdır.

- Xırda və orta müəssisələrin maliyyə menecmentinin əsas rolu sirkulyasiya hesabatını: təminatları, debitor borclarını, valyutaları və müvəqqəti məsuliyyətləri

təsirli şəkildə idarə etməkdən təşkil edilmişdir ki, nəticədə bu şirkətə yetərinə sənədli icazəyə malik pul gətirir və onun sirkulyasiya bacarığını çoxaldır. Bu xüsusiyyətin zəruriliyi xırda biznes amillərinin hesabat bazarına nüfuz etməsində meydana çıxan problemlərlə birbaşa bağlıdır.

- Kiçik və orta müəssisələr bazarda yaranmış vəziyyətdən çox asılıdır, hansıki hətta onun üçün əlverişli olmayan bu vəziyyəti dəyişdirə bilmir. Kiçik və orta müəssisələrin bunun üçün resursları kifayət etmir və bir sıra məsələlər üzrə öz fəaliyyətlərini tənzimləyə bilmirlər. Hətta siyasi həyatda öz maraqlarının birləşdirilməsi də onlara böyük resursları səfərbərliyə ala bilən iri şirkətlərlə müqayisədə az səmərə verir. Nəticədə Kiçik və orta müəssisələrin bəziləri öz fəaliyyətini dayandırmaq məcburiyyətində qalırlar.

- Kiçik və orta müəssisələr inkişafı əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının mühüm amili kimi çıxış edir. Kiçik və orta müəssisə subyektləri əsas kapitalla investisiya qoyuluşunu artırır, innovasiya işləmələri ilə məşğul olurlar. Eyni zamanda, kiçik və orta müəssisələr əhalinin məşğulluğunun yüksəldilməsinə, xeyriyyə xarakterli layihələrin yerinə yetirilməsinə, vergi ödəməklə yerli büdcə gəlirlərinin artırılmasına, yaşayış səviyyəsinə görə əhalinin kəskin təbəqələşməsinin aradan qaldırılmasına səbəb olur, bir sözlə həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsində müstəsna rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. A.B.Abbasov “Biznesin əsasları”, Bakı, 2012
2. İ.H.İbrahimov, E.R.İbrahimov “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi”, Bakı, 2014
3. K.A.Şahbazov “Menecment” B., 2005
4. K.A.Şahbazov “Menecment” Bakı., 2012
5. Q.Qeybullayev “İdarəçiliyin-menecmentin əsaslar: B., 2000
6. 14.Q.Qeybullayev “İdarəçiliyin-menecmentin əsaslar: B., 2011
7. Q.N.Manafov. Sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial-iqtisadi aspektləri, Bakı, 2012
8. 16.M.C.Ataşiyev, Q.S.Süleymanov “İnnovasiya menecmenti” B., 2004
9. 17.M.C.Ataşiyev, Q.S.Süleymanov “İnnovasiya menecmenti” B., 2014
- 10.M.Əhmədov, A.Hüseyn , İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları,Bakı 2011
- 11.R.Həsənov.İqtisadi siyasət: metodologiya və praktika. Bakı, 2009
12. A.H.Tağıyev, İ.B.Əmirov “İnnovasiya menecment B., 2004
13. S.X.Aslanov, Sahibkarlıq hüququ, Bakı, 2011
14. S.İ.Seyidov “Menecmentin psixologiyası” B., 2001
15. S.Məmmədov və b. “İdarəetmənin əsasları” B., 2011
16. S.Z.İsayev, S.M.Tanrıverdiyev, İqtisadi hüquq., Bakı ,2013
17. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu- SKMF (jurnal) Bakı, 2016
18. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu 102
19. Ş. Ə. Səmədzadə “İstehsal menecmenti” B., 2013
20. T.Quliyev “Menecmentin əsasları” B., 2001
21. T.Quliyev “Menecmentin əsasları” B., 2013
22. T.S.Vəliyev, Ə.P.Babayev, M.X.Meybullayev “İqtisadi nəzəriyyə”,Bakı, 2015
23. A.Karminski, N.Olenev və b. Ticarət iqtisadiyyatı, 2014
24. V.M.Niftullayev. Sahibkallığın əsasları. Bakı, 2014

25. V.Yaroçkin, Y.Buzanova. Biznesin və sahibkarlığın təhlükəsizliyinin əsasları Bakı, 2008
26. A.M.İmranov, AM.Mustafayev “Menecmentdə motivləşdirmə” B., 2004
27. Abbasov S.A. Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri (monoqrafiya). Bakı, “Elm və Təhsil”, 2009. – 288 səh.
28. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu “ Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün əyani vəsait”
29. Biznesin təşkili və idarə edilməsi. Dərslik. Bakı, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2014. – 464 səh.
30. D. A. Bağirov, M.X. Həsənlı “ Maliyyə” dərslik Bakı 2013 305 səh
31. Ə.Ş.İmanov. Kiçik sahibkarlıq. Bakı 2009
32. А.В.Сидоровича, Дело и Сервис, М.,2001, 448 с.
33. Абалов А. Аналитики рынка рекомендуют: Рынок ценных бумаг, № 11, М.,2001,с.35-46
34. Агапова Х, Серегина С.Ф. Макроэкономика, Под щбщей ред.
35. Анализ временных рядов и прогнозирование в системе ^абябса», учебное пособие, Дуброва Т.А., Бакуменко Л.П., Швецова Н.К., Бурков А.В., М., МЭСИ,2002,83 с
36. Анышин В.М. Инвестиционный анализ, М-, Дело, 2013,280 с
37. Аскинадзи В.М, Рынок ценных бумаг, М., МЭСИ,2011,370 с
38. Афанасьева В.Н., Юзбашев М.М. Анализ временных рядов и прогнозирование, М, Финансы и статистика, 2011,228 с.
39. Бабин В. Методика расчета на фондовом рынке на примере РТС, жур., Рынок ценных бумаг, Кг 17, М.,2015. с.61-68.
40. Бегер Ф. Что вам надо знать об анализе акций, М., АОЗТ «Интер-эксперт» ЗАО «Финстатинформ» М., 2014.206 с.
41. Бочаров В.В., Попова Р.Г. Развитие финансово-кредитного механизма в инвестиционной сфере,Л, 2013,322 с
42. Благодатин А.А. Экономико-статистическое исследование рынка

- государственных ценных бумаг, Автореф.. канд. экон. наук., М., 2015, 24
43. Браудер У.Ф. Перспективы привлечения портфельных инвестиций на Российский рынок ценных бумаг, жур., Рынок ценных бумаг, №11, М., 2011, с.22-26
44. Валдайцев С.З. Система рынков и типы посредников, 8 кн. Рыночная и инфраструктура; состав, функции, взаимодействие с предприятиями, С.Ш 2012, 347 с.
45. Валко З и др. РЦБ Венгрии: характеристика и тенденции. Рынок ценных бумаг, №2, 2012, с.26-30.
46. Гейнц Д, Аношин И. Старые индексы на новом рынке, жур., Рынок ценных бумаг, №2, М., 2014, с.5-8.
47. Голосов В.В. Международный рынок ценных бумаг Российски] Экономический Журнал, 2012, с.56-66.
48. Гусаров ВМ. Статистика, учебное пособие, М., 2011, 456 с.
49. Дубров А.М. И др. Многомерные статистические методы; Для экономистов и менеджеров, Финансы и статистика, М., 2010, 350 с.
50. Дуброва Т.А., Архипова М.Ю., Стрелкова П.М. Кластерный анализ использованием ППП «ББРБ», Учебное пособие, М., МЭСИ 2011, 54 с.
51. Дуброва Т.А., Осипова Н.П., Факторный анализ с использованием ППП «88Р\$», Учебное пособие, М., МЭСИ 2001, 41 с.
52. Дуброва Т.А., Павлов Д.Э. Осипова Н.П., Факторный анализ использованием ППП «Зшбэбса», Учебное пособие, М., МЭСИ 2000, 62 с
53. Дуброва Т.А., Павлов Д.Э. Ткачев О.В., Корреляционно- регрессионны анализ в системе «81аб5бса», Учебное пособие, М., МЭСИ 1999, 70 с.
54. Дуброва Т.А., Статистические методы прогнозирования в экономик» Учебное пособие,, М., МЭСИ 1999, 50 с.
55. Дуброва Т.А., Ткачев О.В. Кластерный анализ в системе «31аЛзбса» Методические указания, М., МЭСИ 1999, 56 с.
56. Елисеева И.И., Юзбашев М.М. Общая теория статистики, Финансы

- статистика, М., 1995, 367 с.
57. Есипов В.Е., Липидус М.К. Денежное обращение и инфляция, Межвузовский сборник-Л., 2013, 236 с.
58. Жвакодкж Ю.В. Внутрдневная торговля на рынке ФОРЕКС, СПб. Питер, 2000, 192 с.
59. Заботкин А. Стратегический обзор рынка акций, жур., рынок ценных бумаг, №11, М., 2002, с. 21-27.
60. Запорожан А.Я, Все об акциях, СПб, Питер, 2001, 256 с.
61. Захаров А. Экономические реформы и фондовый рынок, жур., рынок ценных бумаг №3, М., 2011, с. 8-13.
62. Исследование зависимой и снежение размерностей с использованием ППП «Олимп», Под ред, А.М. Дуброва, Л.И. Трошина, Т. А. Дубровой, И.А. Корнильцова, М., МЭСИ 2010, 39 с.
63. Камаев В.Д. Экономическая теория: Учебник для студентов высших, учебных заведений. МХ умант. Изд. Центр ВЛАДООС, 2011, 640 с,
64. Кичаев А.С. точки зрения инвестиционной привлекательности нефтяной сектор занимает сегодня 10-е место, жур., Рынок ценных бумаг, №10, М., 2011, с. 55-67.
65. Козицын, С. Бумажная лихорадка, жур., коммерсантъ Деньги, №20, 2002 с. 50-56
66. Компьютерные исследования временных рядов к взаимосвязи показателей с использованием пакета ME808A1Ж: Методические указания. Под ред. Н.Я. Бамбаева, Д.Балинтова, М., МЭСИ, 1996, 79 с.

РЕЗЮМЕ

Диссертация называется «Финансовый менеджмент на малых и средних предприятиях и ее эффективная организация». Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка используемой литературы.

Введение диссертационной работы раскрывает актуальность исследуемой темы, цель и задачи исследования, объект и предмет исследования, теоретическую и практическую значимость исследования, информационную базу и структуру диссертационной работы.

Первая глава исследования называется «Теоретико-методологические основы финансового управления». В этой главе представлен теоретический обзор финансового управления, концептуальные основы финансового управления, а также функции и организация управления корпоративными финансами.

Вторая глава диссертации, озаглавленная «Оценка текущего состояния финансового управления на малых и средних предприятиях Азербайджана», описывает принципы и методы развития финансовой стратегии на малых и средних предприятиях, оценку роли анализа в организации финансового управления на малых и средних предприятиях, а также эффективную организацию инвестиционной деятельности в системе финансового менеджмента на предприятиях Азербайджана и его анализ.

Результат исследования был отражен в результатах исследований, и были сделаны соответствующие предложения.

SUMMARY

The thesis is called "Financial Management in Small and Medium Enterprises and Its Effective Organization". The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and a list of used literature.

The introduction of the thesis reveals the relevance of the topic, the purpose and objectives of the study, the object and subject of research, the theoretical and practical significance of the research, the information base and the structure of the thesis.

The first chapter of the research is called "Theoretical and Methodological Basis of Financial Management". This chapter provides theoretical overview on financial management, the conceptual fundamentals of financial management, as well as the functions and organization of corporate finance management.

The second chapter of the dissertation entitled "Evaluation of the current state of financial management in small and medium-sized enterprises in Azerbaijan" describes the principles and methods of financial strategy development in small and medium-sized enterprises, assessment of the role of analysis in the organization of financial management in small and medium enterprises, as well as efficient organization of investment activity in financial management system in Azerbaijani enterprises and its analysis.

The result of the study has been reflected in the research results and relevant proposals have been made.